

ÁLLAMI LÉTÜNK ÉS A NEMZETI KIRÁLYSÁG

Örömmel adunk helyet a kítünő közjogász-professzor alábbi történetbölcséleti fejtegetéseinek, anélkül, hogy ezzel a Széphalom bármely irányban politikai álláspontot foglalna el.

I.

A magyar nemzet ezeréves államalakulata fennállásának hosszú ideje alatt gyakran került idegen államalakulatok ellentétes irányú hatalmi törekvéseinek útjába és összeütközési pontjába. Az ellenséges törekvéseknek nem tudott mindig egyenlő erővel ellentálni s ennek folytán állami léte nem egyszer fenyegetve volt, elhomályosult és eldarabolódott. Napjainkban is a világháború forratagából megcsontkítva és meggyalázva került ki.

Mennyi szerepe van a magyar nemzeterőnek a magyar állam megalakításában és fenntartásában; bízhatunk-e abban, hogy a magyar nemzet állami létét a jövendőre is meg bírja óvni? E kérdések nem először vetődnek fel s válasz sem először adódik rájuk. De a régebben adott válaszok új helyzetünkben új megfontolást érdemelnek.

Mi a nemzeterő? Valamely nemzet tagjaiban meglevő erkölcsi; szellemi és anyagi tehetségek és képességek, amelyeknek összeműködése, együttes hatása és közös felhasználása képessé teszi az illető nemzetet, hogy sajátos művelődési eredményeket érjen el és nemzeti jellegének megóvására és kifejlesztésére, valamint tagjai között a békés együttélés lehetőségének fenntartására alkalmas önálló hatalmi szervezetet, államot alkosson és tartson fenn. Ezek az erők nem mind egyenlő jelentőségűek. Legjelentékenyebb az *erkölcsi erők* s legkevésbé azok az anyagiak. Ez utóbbiak az előbbiekkal megszerezhetők és megsokszorozhatók, de megfordítva nem.

A nemzeterőt alkotó erkölcsi, szellemi és anyagi képességek különféle irányokban nyilvánulhatnak. Az erkölcsi képességekhez tartoznak a *katonai tehetségek* és a mások felett uralkodni tudás ép úgy, mint a magasabb eszmékért való lelkesedni tudás és törekvés azok megvalósulására, valamint a nemzet egyes tagjaiban a nemzeti összetartozás tudata, a bizalom és akarat a nemzeti önálló érvényesülésre és az e célból való szervezkedésre való tehetség és akarás. De az erkölcsi képességekhez tartozik az oly magatartásra való tehetség is, amely a más nemzetek részéről való megbecsülésre és elismerésre vezet. A szellemi képességekhez tartozik a nemzet egyes tagjaiban a tudás és műveltség, a természetes józan ész, a gyakorlati szükségletek felismerésére való képesség és a helyes érzék, mely kellő időben való kielégítésüknek módját és eszközt értelműleg megtalálja.

De ide tartozik a végtelektől való tartózkodni tudás is, a helyes középútnak megítélése, a magasabb eszmék megvalósítására irányuló akarás mellett is az álomképek utáni szaladás mellözése egy részt, a valóság rideg viszonyai között a realitás látszatával fellépő jelszavak által való el nem ámíthatás képessége másrészt.

Az anyagi képességekhez tartozik végül a nemzet tagjainak az egészséges, de túlzásba nem vitt s különösen az erkölcsi szempontokat háttérbe nem helyező és figyelmen kívül nem hagyó gazdálkodási képessége, a gazdasági szükségletek iránti érzék és az ebből származó megfelelő és előnyös vagyoni helyzet. E vagyoni helyzet előnyössé alakulásának mindenesetre elsőrendű feltétele annak a területnek a gazdasági erőfelfejtésre alkalmas volta, amelyre a nemzet a maga életét és állammá szerveződését alapítja és ennél fogva az államterületeknek fizikai strukturája, termékenysége, geográfiai arculata és konfigurációja elsőrangú feltételei minden nemzet erőfelfejtésének és ez erőfelfejtés eredményeként előálló állami szerződésnek és állami életnek.

Tagadhatatlan, hogy a magyar nemzetben igen nagy mértékben megtalálhatjuk a nemzeterő eme komponenseinek legtöbbjét, habár egyik-másik talán kisebb mértékben van is meg, mintsem kívánatos lenne és hogy a nemzet állami szerveződésének előfeltételeit alkotó természeti viszonyok – bizonyos irányú hiányoktól eltekintve – igen kedvezőek.

Ha azonban részleteiben tekintjük az ezerévesnél idősebb magyar államélet folyamatát, rá kell jönnünk, hogy a nemzeterő nem mindenkor nyilvánult meg egyformamért ékben. Volt idő, amidőn elgyengült, aláhanyatlott, elernyedtt és akkor államisága is elhalványult, leszorult, szinte elenyészett. Államiságának érvényesülése mindig együtt járt a nemzeterővel, a nemzet erkölcsi, szellemi és anyagi képességeinek megfelelő kifejtésével.

II.

Az állam valamely népnek hatalmi szervezete. Létrejön az által, hogy nemzeti közösség, vagy egységes földterület által összekötött nép saját erejéből alkotja meg és tartja fenn az államot és annak szervezetét. De

létrejöhet az által is, hogy valamely egyén, vagy család, aki vagy amely anyagi helyzeténél és ebből folyólag egyesek anyagi érdekeltségénél fogva rendelkezik segéderőkkel, ezeknek segélyével hoz létre valamely nép felett hatalmi szervezetet, melynek élére áll s amely ennél fogva az illető egyén vagy család hatalmi szervezeteként tűnik elő. Az előbbi a népi, *nemzeti alapon álló állam*; az utóbbi a patrimonialis, *dinasztikus alapon álló állam*. E különféle irányú államalakítások gyakran összeszövődnek, de az egyik vagy másik iránynak túlnyomó volta megmarad s ez adja meg legtöbbször e tekintetben az illető államnak a jellegét.

Az évezredek hazáját elfoglaló magyarság állam a elsősorban a nemzet erejével jött létre. E nemzeti államalakulásnak volt vezetője; ily vezető nélkül népi államalakulás sem jöhet létre. De a vezető a nemzet erejére támaszkodva a nemzeti erők felhasználásával és a nemzet érdekében irányította az államalakulást. Voltak ugyan mozzanatok, melyek a magyar államalakulásba is patrimonialis színt vegyítettek, mások, amelyek idegen erőknek nem nemzeti, hanem vallásos szempontokból irányított közreműködését vetették felszínre, de az egész magyar államalakulás nemzeti alapjellemvonását ezek a mozzanatok nem változtatták meg. A magyar állam az Árpád házi királyok egész idejében nemzeti állam és nemzeti királyság volt, nemcsak azért, mert királyaik a magyar nemzetből származtak és ahhoz tartoztak, hanem azért is, mert törekvéseiket, államvezérlő működésüket a nemzeti erők felhasználásával és legfőképp arra támaszkodva fejtették ki. Ha voltak is ebben a korban oly mozzanatok, melyek egyes királyoknál a dinasztikus érdekek ápolását jelentették, – ami az akkori már erős elterjedésnek induló dinasztikus államalakulások behatása folytán szinte elkerülhetetlen volt – ez az előbb jelzett körülményen nem változtatott.

A nemzet erejére támaszkodó magyar állam ebben a korban súlyos külvilágviszonyok között nemcsak hogy fenn tudta magát tartani, hanem jelentékeny sikereket is ért el úgy, hogy szinte nagyhatalommá vált. Ennek oka nemcsak a viszonyok és körülmények szerencsés találkozása, hanem a nemzet erejének többször megfelelő vezetés alatt történt kifejtése volt.

Az Árpád-házi királyok kihalta utáni korszakban, abban, amelyet a történet egyes házbéli királyok korszakának nevez, a legellentétebb irányok hatottak egymás után és ez időben a nemzeti erőknek legmagasabb kifejtése után a nemzeti erők teljes elernyedése és szétmorzsolódása váltakozva követték egymást. A nemzetből kinőtt királyi ház után a nemzet önkebelében nem talált új királyi családot és királyért idegenbe ment és az idegenből való királykölcsonzés gyakorlata az egész időszakban fennállott, kivételével a Hunyadiak aránylag rövid, de fényes uralmának. Ez a körülmény már önmagában a nemzeti erőnek meggyengülését jelentette.

De az idegenből vett királyi uralomnak egyéb következményei is voltak, melyek a nemzeti erő további gyengülését jelentették.

Az e korszakbeli négy idegen dinasztia közül háromból származó királyaink kapcsolatukat eredeti, származási helyükkel fenntartották s azoknak uralkodóivá is váltak, vagy azok maradtak. E helyzetüknek következménye volt, hogy a magyar állam ügyeinek intézését meg kellett osztaniok más államok ügyeinek intézésével s hogy a magyar állam ügyeinek intézésében nem csak idegen szempontoknak és céloknak, hanem idegen tényezőknek is befolyást engedtek és e befolyással a magyar nemzeti szempontokat és tényezőket háttérbe szorították s ez természetesen a magyar nemzet erő fokozására nem hathatott.

Ha nem is mindjárt, de a XV. század közepétől kezdve azzal az indokolással is néztek idegen uralkodó után, hogy a keletről jövő s mind inkább fenyegetővé váló veszély, a *török előretörés* ellen hathatósabban védekezhessenek. Ez a felfogás bizonyos szempontból indokolt lehetett, de más szempontból a mellett, hogy a közjogi és a magánjogi viszonyok összezavarására vall, kicsinyhitűséget, saját erőkben való bizalmatlanságot jelentett s a mellett egyáltalán nem vált be; mert mikor a nemzet a török ellenében saját erejére támaszkodott, mint a Hunyadiak idejében, akkor e tekintetben is lényeges eredményeket ért el; mikor idegenből várt segítséget, az eredmény többször siralmas kudarc lett. A nemzeti erők meggyengüléséből és megbénításából eredő siralmas kudarc, melyet csak előmozdított az általános demoralizáció, jelzi a következő korszaknak is a kezdetét. Ez a kudarc volt a mohácsi vész.

Mint már az Árpád-házi királyok korában, úgy ebben az időben is kétfelől jött a terjeszkedési törekvés Magyarország felé. Az egyik nyugat felől, Németországból; a másik kelet felől a török részéről. De míg azelőtt e két terjeszkedő törekvés csak egymás után lépett fel, most egyszerre vették közre Magyarországot s Magyarországot e tekintetben valóban két tűz közé szorult.

Mind a két törekvés régebbi keletű. A Németországból jövő: az osztrák tartományokat a XIII. század végén hűbérül nyert és a német-római császári méltóságot is elért családnak, az „osztrák háznak“ volt szívós kitartással követett törekvése. Következménye volt e törekvés a már előbb vázolt patrimonialis jellegű, akkor általánosan elterjedt dinasztikus családi politikának, amelynek tipikus, legfőbb zászlóvivője éppen az osztrák ház volt; de szinte természetes következménye volt e család által birtokolt német-osztrák tartományok geográfiai helyzetének is, a melynél fogva e területek önmagukban önálló államalakításra nem alkalmasak, hanem rá vannak szorulva, hogy vagy más területekhez csatoltassanak, vagy más területeket megszerezzenek és azokat szolgálatukra kényszerítsék. Ily megszerzendő

és kihasználható területül kiválóan alkalmas volt Magyarország területe.

A mohácsi vész után Magyarország a két ellentétes törekvés ütköző pontjába került s meg kellett oldania a kérdést, hogy a két törekvés között saját önálló államiságát miképpen tarthatja fenn s létét miképpen óvhatja meg.

Ellenségesebbnek és veszélyesebbnek első pillanatra a keletről jövőnek kellett feltűnnie, amely felléptétől kezdve ilyenek tekintetű s amellyel szemben az ellenséges magatartást a vallási szempontok is támogatták. Ezzel szemben a másik irányú törekvés nem lépett fel nyílt ellenségkép, hanem inkább segítőként kínálkozott és így nem lehet csodálkozni, hogy volt pártja annak a felfogásnak, hogy e segítőkész el kell fogadni abban a formában, amelyben felkínálva volt s hogy a dinasztia nélkül maradt nemzet új uralkodóját az idegen, de segítséggel kecsegtető osztrák házból válassza.

A nemzet zöme azonban nem ezen az állásponton volt. Ugyanezt vallotta ekkor is, amit 68 év előtt, mikor a habsburgi V. László halálával üresedett meg a királyi szék és midőn a nemzeti erőre támaszkodó visszahatás az osztrák III. Frigyes minden mesterkedése dacára azt a Mátyás királyt választotta meg nagy telkesedéssel, akinek megválasztását valóban nem volt oka megbánni.

A nemzet zöme tehát ennek az álláspontnak megfelelően meg is választotta Szapolyai Jánost nemzeti királyául; azonban a nemzetnek másik, mindenestre jóval kisebb része, I. Ferdinánd személyében az osztrák dinasztia egyik tagját nyilvánította Magyarországot királyává.

A következmények ismeretesek. Az ország két részre oszlott, egyik a nemzeti királyság mellett kitartott, a másik az idegen uralkodó királyságát fogadta el. A nemzeti király legyőzete ezt és pártját arra bírta, hogy az addig ellenségül tekintett török hatalommal szövetkezzen és annak pártfogása alá helyezze magát. A megosztás a magyar állami lét szempontjából a legkevésbé szerencsés megoldása volt, mert ez által a nemzet erői kétfelől jövő terjeszkedő törekvés közepette nemcsak megosztottak, hanem gyakran egymás ellen fordultak, egymást ellensúlyozva a két ellentétes törekvést segítették s megkönnyítették, hogy azok célt érjenek.

Eltérők lehetnek a nézetek a felett, hogy a nemzetnek melyik irányban kellett volna egyesülnie; abban-e, amely az idegen uralkodó uralma alá adta magát, hogy ennek vezetése alatt álljon ellen a török terjeszkedésnek; avagy abban, amely a török szövetséget és pártfogást fogadta el, hogy ennek segítségével verje vissza a másik irányból jövő terjeszkedési törekvést és ez által saját nemzeti állami létét biztosítsa, ha talán nem is teljes formai függetlenségben.

Mind a kettő mellett hozhatók fel érvek, s egyéni találgatás dolga annak a megállapítása, hogy mi lett volna az egyik és mi a másik esetben. De talán az megállapítható, hogy bármelyik irányban fejtí ki a nemzet megosztatlanul államalkotó erejét, a viszonyok a magyar állami létre előnyösebben alakultak volna, mint ahogy tényleg alakultak.

A nemzeti királyság mellett kitartó országrész az erdélyi fejedelemségben és a hozzácsatlakozott keletmagyarországi részekben folytatta önálló állami létét, de hogy azt fenntarthassa, a török pártfogásra, szorult és ez által attól függésbe került. Igaz, hogy ez a függés általában nem volt nagyon nyomasztó és a belső állami fejlődésnek teljes szabadságot, a nemzeti erők kifejtésének nagy lehetőséget engedett. Állami területét, birtokállományát, mely kezdetben elég nagy volt, a törökkel szemben még sem bírta egészen megóvni s a török hatalom e területből jó kora darabokat közvetlen uralma alá hajtott. Erre azonban alkalmat és okot jóformán mindig az adott, hogy politikájának vezető tényezői lelépve a szövetség és pártfogás kiindulási alajjáról a másik országrésszel való egyesítés végett ismétlenül megkísérelték Erdélyt is a másik országrész felett uralkodó osztrák ház uralma alá juttatni, amelynek birtokai pedig most már a török terjeszkedésnek legfőbb tárgyai voltak.

Az erdélyi politika vezetőinek emez eljárása a törökkel szemben kétségtelenül a szövetségi hűség megszegése volt, amellyel szemben a török részről az országfoglalás képében alkalmazott megtorlás és biztosítékszerzés viszont az ő szempontjából teljesen jogosultnak tűnik fel.

Az ország másik része, mely elfogadta az idegen dinasztia uralmát, formailag megtartotta saját államiságát, de a valóságban ott a magyar államiság fokoként lejjebb szállva, végül majdnem teljesen elenyészett s benne az idegen befolyás és uralom mindent maga alá hajtott.

A nemzeti erő ez országrészben jóformán kimerült abban, hogy küzdött az idegen befolyás ellen, igyekezett annak ellenére is önálló államiságát hol lanyhábban, hol erősebben, végül összeesküvésben és fegyveres felkelésben kirobbanva fenntartani, ami azonban csak akkor sikerült, mikor a másik, a nemzeti alapon álló államot fenntartó országrész, vagyis Erdély támogatását és segélyét nyerte meg; ami viszont csak akkor volt lehetséges, ha ehhez az a török hatalom is hozzájárult, mellyel az osztrák uralom alatt álló országrészeknek állandóan hadakoznia kellett.

Eme hadakozások között azután volt alkalma a nyugati országrésznek is az államalkotó nemzeti erő egyik nyilvánulását, a katonai erényeket kifejteni. E hadakozások nemzeti hősokeket termeltek, de az állami terület megóvása s az elveszett terület visszaszerzése tekintetében jelentékeny eredményre nem vezettek és ismét vitatkozás tárgya lehet, vajjon a nemzetnek hasznára, avagy inkább kárára váltak-e?

Eme másik, az idegen uralkodó uralma alá helyezkedett országrészeknek sem sikerült ugyanis a török terjeszkedést megakadályozni. Az idegen uralkodó által megígért és kilátásba helyezett segély – mely legfőbb tárgyi indokál tekintetű ez uralom elfogadásának – elmaradt s az idegen uralkodók megelégedtek azzal, hogy

Magyarországnak megszerzett része törzsbirtokaik számára a török becsapásokkal szemben védgátul és levezető területül szolgált. Másrészt azonban épen az osztrák ház uralmának elfogadása adott okot a Franciaország szövetségeseként is eljáró török hatalomnak arra, hogy most már nem Magyarország ellen lépjen föl, melynek nemzeti fejedelme a francia királlyal együtt vele szövetségben és pártfogása alatt állott, hanem a „bécsi király“, a keresztény császár ellen indítsa támadó hadjáratokat. Amennyiben tehát Magyarországnak eme területe török hódítás és hadjárat tárgya lett: mint osztrák ház birtoka, mint a német császárt támogató országrész lett azzá.

Az idegen uralkodóknak királlyá választás a tehát nem hogy segílyt nyújtott volna a török terjeszkedéssel szemben, hanem ellenkezőleg azt egyenesen előidézte és oka lett annak, hogy Magyarországnak több mint harmadrésze közvetlenül török uralom alá került.

Mikor azután a XVII. század vége felé a török hatalom az osztrák ház németországi törzsbirtokait már közvetlenül fenyegette s ennek következtében megindult az a hadjárat, mely a másfélszáz évvel előbb tett ígéret megvalósításaként a török hatalmat Magyarország területéről kiszorította: ezt az idegen uralkodóhatalom majdnem kizárólag idegen fegyverek segílyével tette, mert időközben a magyar katonaságot a minimálisra olvasztotta s lehetőleg mellőzte. A töröktől „felszabadított“ országot pedig az idegen uralkodó a maga számára meghódítottak nyilváníttotta.

Ugyanekkor a török hatalom lehanyatlása következtében az erre támaszkodó nemzeti államalakulat, Erdély sem bírta önálló állami létét fenntartani s erkölcsi és anyagi erőiben különben is meggyengülve a másik országrész felett uralkodó idegen hatalom alá került.

Magyarország tehát ekkor egyesítettet ugyan, de nem frázis, ha azt mondjuk, hogy akkor a nemzet teljesen erőtlennül feküdt az új hódító lábai előtt.

Ennek az elerőtlenedésnek jelei voltak az osztrák ház uralmának az örökösödési jog alapján való megállapítása és az *Arany Bulla* ellentállási záradékának eltörlése.

Az államalkotó nemzeti erők még egyszer megkísérelték az érvényesülésüket II. Rákóczi Ferenc felkelésével, azonban ez elnyomatván, az anyagilag amúgy is teljesen kimerült nemzet erői még jobban elgyengültek s az osztrák ház nőági örökösödését és az osztrák tartományokkal való együttes birtoklás elvét elfogadó 1723. évi u. n. „pragmatika sanctio“ meghozatalával a nemzeti erők elernyedése elérte a legmélyebb pontját.

III.

Az ezután következő másfélszázados korszak a nemzeti erők állandó gyengeségének és szinte állami létünk megsemmisülésének korszaka, melynek csak a végén találkozunk a nemzeti erők jelentékeny fellendülésével és ezzel állami létünk újra megerősödésével.

Az idegen dinasztia, melynek számára Magyarország csak hatalmának növelésére való egyik birtok és nem öncéllal bíró külön állami alakulat volt, különféle birtokaiból az eddigihez képest öntudatosabban és sikeresebben egységes állami alakulat létrehozására törekedett és ennek jogi alapjául a *pragmatica sanctio-t* tette. Ez egységes államalakulatban külön magyar állami létnek nem volt helye; befelé engedtek ugyan Magyarországnak alárendelt kérdésekben és külsőségekben némi különállást, de a lényegben külön magyar állam akkor nem létezett. Ezt, a magyar államiságot eltüntető, egységes nagyobb államalakulatot, mely azután 1804-ben az *osztrák császárság* nevet vette fel, célozta és munkálta egyaránt az egyéniileg vonzó és bájos uralkodónő az ő asszonyi ügyességével; a fennköltlen gondolkodó, nemes egyéniségű, de egyoldalúan elfogult uralkodó erőszakos rendszabályaival és a jóindulatu, de családi tradícióktól áthatott és világosan nem látó uralkodó az által, hogy környezetének hatása alá kerülve szabad kezet engedett az akkor minden szabadabb mozgást elnyomni kívánó makacsul maradi kormányzatnak.

Mindez természetes következménye volt az előzményeknek; következménye volt a fennálló viszonyoknak, elsősorban annak, hogy Magyarország – folytatásaként a XIV. században megkezdett irányzatnak – idegen dinasztiaát választott uralkodóházának, amelyet nemzetivé tenni nem bírt és ez által lemondott arról, hogy állami életének vezetője nemzeti alapon álló külön állami szervezet fenntartásán működjen és szinte elkerülhetetlenné tette azt, hogy állami életének ez a legfőbb tényezője államiságát leszorítsa és egy másik, magasabb államiságnak megalkotója legyen.

A középkori patrimonális felfogás elég gyakorivá tette azt, hogy több ország, mely addig külön államisággal bírt, közös uralkodó alá kerüljön, u. n. *fejedelmi uniót* alkosson. Keresték az ily uniók keletkezésének és fenntartásának az okát a kérdéses államok érdektalálkozásában is. De az államnak és különösen a nemzeti érdekekben keletkezett és nemzeti, népi alapon álló újkori államnak lényegével ellenkezik minden fejedelmi unio.

Monarchikus alkatú államban nem alárendelt dolog, hogy állami életének legfőbb tényezője olyan legyen, ki az állam testét alkotó nemzettel azonosítja magát, ki annak érdekén kívül más érdeket nem ismer s akinek egyik állam érdekeit egy másik állam érdekeiért nem kell feláldoznia. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha az uralkodó Csak egyetlen egy államnak a feje.

Ezért minden fejedelmi unio, legyen az akár u. n. „realis“, akár u. n. „personalis“,

természetellenes, abnormis állapot, amely épen ennél fogva normális viszonyok között soká fenn nem állhat és vagy arra vezet, hogy a közös uralkodó vezetése és uralma alatt egységes állam jön létre, vagy arra, hogy az illető államok szétváljanak és az uralkodó közössége megszűnik. E két irányú fejlődés annyira a dolog természetéből következik, hogy az egyiknek vagy a másiknak okvetlenül be kell következnie. Hogy melyik következik be, az attól függ, hogy melyik államalkotó tényező az erősebb.

A XVIII. században a magyar államalkotó nemzeti erő kifáradva a megelőző eredménytelen küzdelmekben s elvesztvén addigi támaszát, a hatalmasabb dinasztikus erő által megtörve egészen elalélt s ezután működése jóformán egészen szünetelt; a nemzeti öntudat álomban szunnyadt, melyből néha-néha feléledt és megkísérelte a felkelést, de azután ismét visszahanyatlott.

A nemzet vezető felső rétege nemzetiségéből kivetkőzve a nemzeti erőteényezők közül egészen kimaradt és a dinasztikus erőteényezőknek vált eszközévé; a nemzet többi része a rendiség elavult sáncai mögött keresett menedéket s ez által szinte akadályává lett a nemzeti erők másirányú kifejlődésének. Ezzel szemben a fejedelmi hatalom a nyugati eszmék behatása alatt is, – mert ez a kor volt a nyugaton a fejedelmi abszolútizmus virágzó korszaka – erőteljesen működött és ennél fogva az osztrák ház uralma alatt áltó országokban más, mint ez országok összességére kiterjedő és így Magyarországot is, de csak mint tartományt magában foglaló egységes államalakítás felülről kiindulva nem is volt képzelhető.

E dinasztikus erő oly nagy volt, hogy még a nemzeti erőket is szolgálatába birta állítani. A nemzeti erő nem birván érvényesülni a külön államalakulásban, valamiben mégis nyilvánult és ez volt a katonai erény. E katonai erényeket a dinasztikus hatalom teljesen olyan érdekekben használta fel, amely csak dinasztikus volt s amely a magyar nemzeti érdekekkel tulajdonképpen ellenkezett.

A XVIII. század végén kitört francia forradalom hatásaként a nemzeti erők Magyarországon is felébredtek, de rövid felbuzdulás után ismét ellanyhultak és a dinasztikus tényezőknek sikerült a nemzeti katonai erőket ismét a dinasztikus érdekek szolgálatába állítani és ez által a nemzeti erők érvényesülését akadályozni.

S z é c h e n y i felléptével kezdődött újra a nemzeti erők kifejtése. Amit ő a nemzet anyagi és szellemi erőinek kifejlesztése tekintetében megkezdett, folytatta K o s s u t h a politikai irányú nemzeti erők kifejlesztése és életrekelése tekintetében és így keletkezett az 1848. évi törvényhozás, amely a magyar államiséget az addigi papiros létről a valóságba akarta átvinni. A nemzeti erőknek eme politikai irányú érvényesülése természetesen összeütközésbe került az egységes dinasztikus államalakítás törekvésével és ez az összeütközés vonta maga után az 1848. évi szabadságharcot, amelynek folyamán a magyar nemzeti erő oly hosszú szunnyadás után csodálatra méltó magasságokra emelkedett. A nemzetierő azonban mégis legyőzött, mert leverésére és elnyomására különféle dinasztikus erők egyesültek és mert ezeknek több segítő eszköz állott rendelkezésükre.

A magyar nemzeti erőnek törekvése a saját magyar államiségének helyreállítására tehát akkor nem sikerült és az egységes, dinasztikus államalakulásnak következményei most már formailag is levonattak és kimondattak. Az egységes, dinasztikus államalakító törekvésnek ez a sikere azonban nem volt tartós. E törekvés aránylag rövid idő múlva kénytelen volt a magyar nemzetierőt, mely az előállott állapotban nem nyugodott meg, tekintetbe venni és azzal megegyezni és így jött létre D e á k Ferencnek a viszonyokhoz mért, bölcs vezetése alatt az 1867. évi kiegyezés, mely a saját magyar államiséget visszaállította; nem ugyan abban a mértékben, amelyben az 1848. évi törvényhozás akarta, de mégis oly mértékben, amilyenben hosszú idő óta nem érvényesült.

(Folyt. köv.)

(Szeged)

Polner Ödön

MAGYAR HALÁL

Kapunk előtt a gúny és nyomor
barnakámzsás bakói várnak:
víg zomotorra hívogatnak,
már szalvét zúg a trombita
fejedelmi magyar halálnak.

Gúzsba kötve, alázva pihen
teremtő, lázas ifjúságom.
Rothadjon a döntő akarat,
aszú ágon nem kell a rügy
s nem kell a virág a rózsafákon.

A régi tort ülik itt folyton,
folyik a bor és az adoma,
csalók, bolondok bora csurran,
tart a vásár, magnum áldomás:
halotti tor, magyar lakoma.

Új csillagok és jelenések
zúgnak szikrázva fent az égen ...
Új csillogású magyar csillag
ragyogj – s aztán zokogva zuhanj
az ötbe holtan, vaksötéten,

(Páris)

Ölvedi László

IRIGYELJÜK APÁINKAT

Irigyelünk benneteket apáink,
irigyeljük arcotok drága mosolyát,
a szivárványhidat,
amely tünt álmokat sugárzó szemetekből
a tündérregék országába visz.
Hová lett a mi mosolygásunk?
Meg sem született, ki sem virágzott,
ájultan máris elsodorta
vert remény, új gond, könny és vérpatak.
Mindhiába: leszakadt a régi csodahíd
s ránkzuhantak a csalfa kódormok
s most sikoltozunk levegő után
a fojtogató romhalmaz alól.

Irigyelünk benneteket apáink,
mert azt mondjátok: lesz még szöllő s lány kenyér ...
és dorgálva mordultok reánk,
álomtagadó fiatal hitetlenekre.
Jaj, mi látjuk, éljük a valót,
több átokkal sújt az elbitangolt magyar élet,
csetlünk, botlunk, küzködünk, fogyunk,
rajtunk a szörnyű polip: a Nyomor.
Köröskörül fenyeget az ár,
hátunk mögött: szakad a gát,
jobbra-balra: bomlik a gát
s a gyilkos napok a szennyes árba dobják
a reményt, a szöllőt s a lány kenyeret ...

Irigyelünk benneteket apáink
s önmagunkat sirattuk lázadózva,
hiszen ti folytatódtok most mibennünk.
Álmok helyett a maradék életért vivünk
s keresztre vont, átdöfött szivünkéből
szivárványnál ékeőbb,
igazabb hidat ácsolunk
a tépett multból a jövő felé.

(Páris)

Ölvedi László

UTRECHT OSTROMA*

I.

Úgy kezdem, mint az, akinek ünnep az írás, igazat adok egy halott költőnek. Az ősi fákkal és a rejtelmes nagy állatokkal a nagy szenvedélyek is elvonultak a földről. Mázsás csipkék alatt nem hordunk többé hősies szívét, sem drága rendszalagot a térdünkön, hogy könnyebben essen a nemes alázat egy szenvedélyes király előtt. Az ember apró, érzelmi tévedésekre szorítkozik, amiket elzékenyülve s gondosan ápol. Gondolom, azelőtt az utazás is okosabb volt: egyikünk mindentudó lovával, másikunk a citerájával s a harmadik a hazai nyelv szép szabályaival hódította meg az idegent. És ime, a környező világban erőtlenségűvel én már csak egy misztikus faji fölény bizonyítékait kutatom és elcsüggedek, ha nem tudom csontokkal meghajigálni a megrökönyödött idegent, mint a régi magyar a szent-galleni barátot. Az utazás is csak addig volt emberséges naplopás, amíg a gazdagok utaztak, akiket a gyalázatos utak és a szeszélyes lovak évekig visszatartottak az otthonuktól és a vagonuk arra ösztönözte őket, hogy ideiglenes szállásaikat gondosan berendezve, Európa minden pontján kipróbálják a letelepülés titkos költészetét és a honvesztés megszelidítő melanchóliáját.

Ezekkel a bús sorokkal csak magam ellen emeltem vádat. Itt az ideje, hogy tisztázzam a családomat. Az apám ősi fákkal, talán az árpád-házi tölgyekkel jött a világra. Felnőtt fiú koromban még mindig büszkén kísértem el galamblovásra, mert az apám a veszélyben szokott a fegyverhez és csodálatosan lőtt. Nemcsak magam menten vele, velünk jött Zágoni Erzsébet és Erzsébet csodálatos nagyanyja is, aki a megfélemlített sorsot azzal tartotta sakkban, hogy a kártyán felebbeszethetetlenül kivetette a házasságunkat. Ilyenkor az égi intést bizalmasan közölte velem és figyelmeztetett, hogy a maga részéről a szerelemben is ragaszkodik a tradíciókhoz. Megtudtam, hogy a szerelemben a nyugtalan csókokat megelőzi a közös gyermekkor és az apák szigorú arca, amelyre az ember később együtt és megbékülve emlékezik vissza. Az egymásnak szánt és hasonlóan nevelt gyermekek hosszú, tóparti sétái nélkül a szerelem elképzelhetetlen, vagy ha elképzelhető, úgy veszedelmes, mint a kóborló Tristan szerelme. A szerelemben legszebb, a visszatérés, így szól a viking legenda is. A gyermekkori séták után egy jóakaró nagyúr oldalán hadjáratba megy a fiú és néhány évi zárdai sétára a lány. Amikor visszatérnek, nemcsak megelevenedett ajkuk találkozik, amit a távollét felébreszt, mint a vessző a kígyóbőrbe varázsolt lányt, hanem a régi környezet, két régi család is, és ezek alapján véve erősebbek a fiatalok múlt szenvedélyénél. Így oktatott a nagyasszony az alatt, amíg Zágoni Erzsébet elbűvölve követte apám fegyverét.

– Te sohasem fogod legyőzni apádat? – szólított fel egy sötét rivalitásra.

Eszembe jutott Anchises, akit lovagias fia a vállán mentett ki Trójából. Felsőhajtottam, mert nem volt erőm, hogy ezt az erkölcsös példát kövessem és vérző hiúsággal már-már gúnyos és fölényes célzást tettem apám járására, amit a medvéktől tanult, amikor az apám közbevetette magát és féltékenyen a védelmébe vett. Diplomátának szánt, szerinte nem voltak hozzám méltó, a heves vagy öldöklő mozdulatok. Szerette a törekenységemet és azt hitte, hogy a nők törekenységet isznak a számról. Őt a néméai szörny nevelte, de az én nevelésemet azokra bízta, akik a gyermek Dionízoszt őrizték: a szelíd furulyásokra s a csöndes vizekre. Erdély címere lebegett bölcsőm felett, hét vár kapuja védte előlem a veszélyt s a hold hajlékony fiúvá nevelt. Az alatt ő künn bolyongott a fogarasi havasokon s vigyázott, hogy a medvék és cigányok ne merészkedjenek le hozzám. Így lettem törekeny ember, a megbékült Európához méltó, aki retteg a véres történelemtől, noha abban valamikor országok, törzsek, egy büszke Magyarország s egy szilárdan épített Európa születtek.

Szerettem Erzsébetet, aki a négy kardinális erény közül a Hatalomhoz hasonlított. Szilárd törzse azokat az uralkodókat juttatta eszembe, akiket a ráncbaszedett világ csak vígasztalan kötelességükre emlékeztet. Bizalmaskodni csak a bűn tud, az erény tartózkodó, a legnagyobb erény: a hatalom különösen. Különösen Zágoni Erzsébet, aki szeplőtlen és tartózkodó szerelemre tanított, mert tetszettem neki, de sohasem szeretett. Sohasem szeretett, pedig a két család félénként komoly és bensőséges ünnepi ebédre gyűlt össze a nagyanyjánál, hogy legutolsó külföldi sikereimről megemlékezzenek. Ilyenkor a nagyasszony olyan gyöngéden beszélt utolsó utazásomról, mint egy-egy újonnan szerzett szőlőről a medgyesi hegyoldalban. Ha felszóltam a külföldi diákok közt, elkalauzoltatta magát a beszéd minden fordulatába, mintha a küküllői dombokra vitette volna magát erős szolgálival, hogy jobban lássa a szomszédok szőlőjét, amit megvenni készül. Az apám is, én is megrendülve oszoltunk szét ebben a hatalmas légkörben s rezignáltan túrtuk, hogy a csodálatos asszony azzal küzdjön hanyatló erejéért, hogy a familiánkat a családjához asszimilálja.

Zágoni Erzsébetet nem foglalkoztatták különösképpen a diákkongresszusok. Az ünnepi ebédek után rendszerint estig együtt maradtunk és a dunaparti erkélyről néztük a várost; amely vergődött, mint egy megszignoyozott bána.

* A novella-ciklus első része a *Széphalom* tavalyi utolsó számában jelent meg, *Látogatás Aniwerpenben* címmel. A ciklus tagjai függetlenek egymástól, csupán a szereplő személyek egy rész közös. Szerk.

Egy várost láttam magam előtt, amelyet a hatalomról való homályos ábránd épített. A történelem tisztításaira a magyarság ezzel az ábrándos várossal felelt. A Baja, Veszprém és Pozsony közt feldúlt és nyomtalanná tett árpádházi latin háromszög az új város pallérenaissanceában és gyöngye malterű barokk- emlékeiben támadt fel. Ez a lázas város, amit még nem is ismertek a nagyapáink, és apáink bűnei alig szenteltek meg, egy félszázadon át követelte magának Középeurópa jus primae noctisát. Kevertvérű és barbár urai türelmetlen hatalmaskodási ingert neveltek beléje és a porosz hadsereg embertelen hanghordozására szoktatták. Nem voltak se őslakói, se jogai. Egy hetyke magyarság tolongott benne, azért, hogy a zord hivatalokból az ország népét ne fegyelemre, hanem a Burg íróasztalán felnőtt germán kultúrhadjárat imádatára szoktassa. Haldokolva hevert előttem a város: nem adta fel hódító álmait, de nem szokott se fegyelemre, se polgári erényekre. Legendákat etet a lakóival, nem kenyeret. A homoktengerben, befűjt alföldi temetők, csenevész erdők közepén forog a város hatalmi hisztériájában és a romantikus honfoglaló éjszakából nem kívánczik a napra.

Erzsébet a balkonról nyugatra vágyott. Ám a nyugtalansága nem tévesztette meg őt, nem is hitte azt, hogy a nosztalgiából még mindig érdemes kipárolni egy finom esztétikát s valami remek irodalmat. Az ember lehet könnyelmű és léha, de rendetlen többet soha. Erzsébet nem is vágyott holmi homályos kikötőbe, valami névtelen matróz után, aki fehér madarat hordoz a vállán. Versaillesbe kíváncszott, az udvarhoz.

– A legutolsó utazásom nagy sikerrel járt – keztem bátorlalanul. – Valamennyi sérelmünket meghallgatták.

– Nekünk nincs semmiféle sérelmünk – mondta Erzsébet egy kicsit elcsodálkozva. – Tudod, hogy nem sokra tartom a külföldi barátaidat, akik nagyon türelmesek a te panaszaid iránt. Nézz körül más barátok után.

– Ismét az apámra gondolsz – mondtam szemrehányóan.

– Azt hiszem Virgil, hogy őrá.

Valamikor szédülve és émelegéssel hallgattam az apámat, amikor hazatérőben a falca munkájáról beszélt. A szarvas egy szakadozott kerítésen menekült keresztül és az elszakadt drót feltépte a belét. Amikor a kutyák utolérték, elkapták a kifityegő belet és felhasították a szarvas hasát. Ilyen szarvas ugrott át a legendás ingoványon és csalta Nimród fiait a fürdő lányok közé. Nimród fia az apám és nem én, Erzsébet arra várt a sűrűben, aki a vérző szarvas után merészkedett és nem fordult vissza a párolgó seb láttára. Így történt, hogy rejtelmes külföldi találkozásaimat mind kevesebbre becsülte. De egyszer rossz lelkiismerettel tértem haza és bevallottam, hogy két napig kóboroltam egy norvég lánnyal az északi tengeren.

– A nyílt vizen! – kiáltotta határtalan örömmel.

– A nyílt vizen, s nagyon hiányos vitorlástudással – tettem hozzá bűnbánóan. – Igazán nem tudom, hogy hová akartam szöktetni.

– Úgy látszik, különbb legényt faragott volna belőled, mint én – ábrándozott el rezignáltan Erzsébet.

És amíg ezen töprengett, futólag szerelmes is volt belém.

II.

Január végén győzelmesen tértem haza Oxfordból. Barátaim hajoltak a szavamra és megígérték, hogy februárban Budapestre jönnek. Amíg a vonat nedves, felföldi német fenyvesek alatt futott; azon gondolkoztam, hogy miféle tornyot, bányát és tavat válaszszak ki kíméletlen, idegen szemeik számára? Pesten már csak azon gondolkoztam, hogy megmutatom nekik Zágoni Erzsébetet, akihez nem illik kicsi ország, hanem, mint ahogy a vitéz választófejedelmek szobrán megalázott kardok és letaposott ágyúcsövek hevernek, úgy Erzsébet lábai elé is. Fiume korszója, a dalmát part s mögéje a Kárpátok illenek. Régebben a magukban biztos királyok mellé festettek nyugodt oroszlánokat, én Erzsébet mögé a hajdan meghódított országokat festettem. Azt hittem, mások is így lesznek és megérzik a szelíd formái mögött az óriási méreteket, az egykedvű mosolyban a kísérteties gleccsereket, mint egykor Lionardo.

Késő délután érkeztem, megfürödtem, átöltöztem és jelentkeztem náluk.

Öt órai teára érkeztem. Meglepetve fogadtak, kivéve azt a fiatalembert, aki nem látta át a rendkívüli helyzetet. Nyilvánvalóan idegen volt s tapasztalatlan vendég a háznál. Középtermetű, rózsás bőrű fiú volt, úgy látszik könnyű húson, halakon és tengeri levegőn nőtt fel. Remek profilját, a gögös homlok és hetyke orr uralkodó hatását alig zavarták a vastag, brutális ajkak. Óvatos mozdulatairól szívbjajosnak ítéltém.

– Louis d’Aquitaine – mutatta be Erzsébet egyszerűen. Bourbonnaisi fiú volt, két hónapja tartózkodott Pesten a nagybátyjánál, egy gazdag, nyugalomba vonult francia gyárosnál. Amíg Oxfordban jártam, összebarátkozott az apámmal, aki szenvedélyes vadászt fedezett fel benne. Ezen a napon egyszerre kínáltuk fel Erzsébetnek: én a külföldi vendégek érkezését, ő egy özbört.

Louis d’Aquitaine Erzsébettel táncolt. Valamikor ravasz célzattal tanítottam Erzsébetet erre a táncra: a tangóban az ember hozzászokik a hűséghez. Szerettem a tangót, azokat a pásztorból lett olasz festőket juttatták eszembe, akik a megszelídített három arkangyalt a tenyerükből itatták. Ez a tánc a korai halál ábrázolása, valami derűs, termékeny haldoklásé egy olasz öbölben, Vergilius nagyon szerette volna. Az ifjú francia a tangóban az első tánc születését táncolta, mert a tánc a hősök sírja felett született és első hangszere a gyászdob volt. Megilletődve néztem őket: mintha egy régi Habsburg táncolta volna a birodalom nehéz sorsát egy hideg Múzsával. A zene elhallgatott A fiúhoz léptem.

– Nagyon szépen táncolsz – mondtam leereszkedően.
– Ez a művészet régi hagyománya a családomnak – felelte barátságosan. – Egyik elődöm a muranói apátnő előtt táncolta a furlanát.

– Ezt Casanova is megtette – mondtam ellenállhatatlan történelmi tudással. A kölcsönös sikertől felmelegedtünk.

Most Erzsébet viharzott felénk, ezüst tálcán süteményt hozott. Ilyenkor nevelt csak igazán a hűvös életre, mert noha az ujjunk összeért és ujjaimban éreztem az idegen véredények titokzatos életét, amelyen urrá lenni nem tudtam, még sóhajtani sem mertem. Bejelentettem az idegenek látogatását.

– Senkinek sem mutatom meg őket, csak neked. – Egy kicsit úgy beszéltem róluk, mintha a játékszereim lennének.

– Engem pedig csak lovon láthatnak – felelte büszkén.

Mit értett ezalatt?

A fiatal francia úgy tett, mint az utazó Dionízosz : játékokkal, frissen feltálat virágokkal és gyümölcsökkel ajándékozta meg a hozzá barátságos országokat. Louis d'Aquitaine Magyarországnak egy mesét ajándékozott. Úgy képzelte, hogy a magyar ló, mint a griff, a mitológiából jött. Ezért átutaztában valami új virág helyett egy lovas mesét talált ki s ajándékozott Magyarországnak. A lovasjátékokat február közepére tervezte. Az élen Erzsébet lovagol velem, mind a ketten meggyzsin ruhában lesznek, ez volt a régi magyarok gyász-színe. Zágoni Erzsébet, mint a fiatal Zrinyi Ilona, fehér lovon készült gyászolni Magyarországot.

– Majd a barátainak is eljártsszuk, – hagyta jóvá Erzsébet az ajánlatomat.

Amikor táncra kértem, észrevettem, hogy azokban a titokzatos fordulatokban, amelyekkel azelőtt Erzsébet szívét ellenőrizhettem, áruló teste ellenszegült a testemnek. Sejtelve sem volt róla, hogy évek óta a táncban ellenőrzöm a testét, mint a cár kémei a gyermekek elejtett szavában a forradalmár apákat. Most rettentően lakoltam kipróbált alattomoságomért. Egy halottal táncoltam és egyedül én tudtam, hogy milyen nevetséges vagyok.

*

Elsőnek az angol érkezett, Oxford egyetlen vívója, akit a hálás kollegiumok a város képviselőjének választottak. Plotinos amatőr kiadását és a híres oxfordi kupa miniatűr ezüstmásolatát hozta magával és elém tette, hogy válasszak emléket. Miután barbár származású vagyok, a koronát választottam a kard helyett és a görög könyvet őriztem meg magamnak. Másnap az olaszok érkeztek: egy olasz jogászfiú és kísérete, egy tornacsapat, amely tüstént megszállotta a város különböző pontjait és a sport valamennyi ágában tanúságot tett arról, hogy Itáliának joga van Afrikához. Két kis francia, két algiri jött azután, akik előzékenyen a francia bárókról kezdtek beszélni. Amikor valaki a mai francia költőkről érdeklődött, észrevették, hogy szegény emberek közé keveredtek és elkedvetlenedtek. Velük jött a két cseh delegátus, két írógéppel. A legkorábban keltek, magukra zárták a szobát, emlékiratokat és statisztikákat írtak. Este egy kicsit sétáltak, megfordultak a katonák után, de egy szót se szóltak egymáshoz. A milleniumi emléknél egy kicsit elmosolyodtak. Azután hazamentek és tovább kopogtak. A két ernyedetlen Goncourt-testvérré emlékeztettek, amint végtelen Naplójukon dolgoznak. Végül a németek is megérkeztek.

– Hol vannak a magyarországi német kisebbségek képviselői? – kérdezte a vezetőjük, amikor a vonatból kiszállt. Nagyon nyájas fiú volt, magyarul is értett, mert Németország jövője nem az óceánon van, hanem a közelkeleten.

A megnyitó ülésen apám Zágoni Erzsébet és a francia fiú közt ült.

– Jól beszél a fiam? – kérdezte szigorúan és halotthaloványan. Louis d'Aquitaine németre fordította azt, amit mondtam.

– Gondolod, hogy elég jól ismeri a francia retorikát? – kérdezte most már bevallott aggodalommal.

– Mint egy Bossuet – felelte a fiú udvariasan, ami az apámat nyilvánvalóan még nyugtalanabbá tette, mert a hasonlat egy ismeretlen úrra célzott.

Csupán a nagyasszony volt megelégedett. Aki idegen a terembe lépett, habozás nélkül köszönt neki. A franciák pláne azt hitték, hogy a követségükről való. Ez döntött. A nagyasszony a kongresszus utolsó napjára valamennyi külföldi delegátust meghívta magához egy ünnepi vacsorára. Nyomban azután hozzáfogott a székrények mozgósításához, széttárta őket az egymásba nyitott szobákra, hogy a medgyesi költözés óta érintetlenül őrzött abroszok, terítők és nehéz ágyhuzatok illata felszabaduljon s patricius levegőbe burkolja a szobákat, hogy a külföld Erdély régi levegőjébe lépjen: az ősi vásznak fanyar illatán keresztül egyenesen bele a történelembe. Előhordták az ezüstöt is és a cselédség olyan boldogan sürgött, mint egy mennyegző előtt. Az angolnak szánta a legszebb edényeket, a csehnek pedig egy ironikus sőtartót, amire főúri vadászat volt verve. Végre bevonult Napoleon gipszfeje is, amit a velem szemközti fal mellé állított.

A kongresszus nyugodtan ülésezett. Meghallgatták a panaszaimat és két albizottságot küldtek ki a kérdés tanulmányozására. Az összes ülés elfogadta a svájci delegátus javaslatát a mahámahopatjai bennszülöttek kokain elleni védelmezéséről.

Louis nem igen látogatta az üléseket, a franciákról hallani sem akart. Erzsébet megosztotta az idejét a lovasünnepély és az oxfordi vívó közt. Február 11-én a küldöttség megnézte a carousselt.

Erzsébet a tavasz láthatatlan mosolyával járt fehér lován. Megilletődve szolt az angol:

– Birodalmat jelképez egymaga. Ön azt mondja, hogy a meggyszín a magyarok régi gyász-színe. Ezen az ünnepen kit gyászolnak benne?

– Azokat az okos vágyakat, amiket hiába küldtünk Nyugatra. Nos? – fordultam a két francia felé. Az algiri Louisra mutatott, aki Erzsébet mellett az élen lovagolt s a figurákat súgta.

– Ismerős az arca. Valami tankönyvben találkoztam vele.

Néhány nap múlva a nagyasszony vacsorát adott. Az apám németül üdvözölte a vendégeket, a beszédet Louis fordította franciára. Vacsora után tánc volt. A vendégek Erzsébet három barátnőjével táncoltak, ő maga előbb az oxfordi Apolló-val, azután és mindörökre Louis d'Aquitaine-el. Oldalt álltam, két szláv között. Csöndesen elfordultam tőlük és átmentem a szomszéd szobába, ahol a szétdőlt asztal és Napoleon szobra állt. Kiléptem az erkélyre. Lenn a Duna folyt, amit együtt néztünk Erzsébettel. Hajdani első könnyeimre gondoltam, amiket ok nélkül, valami tétova boldogsággal ejtettem esténként a párnámra. A szívem összeszorult és váratlanul hiányozni kezdett egy öreg háziállat. De az erkély küszöbe üres volt. A harmadik szobában egy hideg, gúnyos kanapé várt rám. Lefeküdtem és megtörten gondoltam valami heroikus halálra, amiben sohasem leszek részem.

És ebben a csöndes kétségbeesésben hirtelen egy rettentő titok nyomára jöttem. Egy metszet merült fel előttem a tankönyvem mélyéről: Louis d'Aquitaine, aki nem más mint XIV. Lajos, a királyok királya! Hamis bőrbe bújva új hódításra indult, mint egykor az álruhás tatár khán, a tudós és jóhiszemű Bagdad-ba, amit prédául ejtett.

Mély álom lepett meg.

III.

Elhagyott szobákra ébredtem. A nagyasszony szótlanul ült a feldúlt asztalnál, tekintetét az ölébe ejtve intett, hogy elmehetek. Az égre fénytelen hajnal dermedt. Keskeny hold táncolt a világ fölött, a fák levelein harmat ingott, tavasz volt. Végigfutottam a lakáson, Erzsébet és a vendégek eltűntek. A lépcsőház alján utolértem a két franciát.

– Hol van Erzsébet? – kiáltottam rájuk.

– A király Versaillesbe vitte a vendégekkel és a papával együtt. Siessen az esküvőjükre.

Avec papa! Ismeretlen utca tátongott előttem, egykori jó algebratanárom állt a járda szélén és vizsgázní hívott.

– Kérek egy kis kocsit Versaillesba – kiáltottam rá és hirtelen elröppentünk. Egy ideig együtt repültünk, de a professzor az Alpokban elmaradt. Örökké félt a náthától. Vonaton is utaztam, csodálatosan, lágyan gördülve. Egy vizesés fölött megállt a vonat, két fenyő állt a leomló víz felett, messze a havasokban vihar volt. A radnóti havasokra ismertem, Mária-Radna alatt, ahol a szűz egy fagyos levegőn át zimankós székely mennyországba készül. A vonat utat tévesztett, gondoltam halálra rémülve és ezzel a rémülettel értem a kastély elé. Az úton még aggódtam egy kicsit, mert nem volt ajánló levelem az udvarhoz, noha Saint-Simonból és több indiszkrét szerzőből jól ismertem a köszvényes és kényes francia udvart. A kastély magasabb volt, mint régen, Szent Lajos kápolnájával szemben egy kerek donjon állt, amire nem emlékeztem. Conti herceg helyett azonban levelezőlap-árusok tódultak elé, akik meglepődve mutogatták ropogós bőrkabátomat és széles vörös selyem övemet, amelyben peckesen állt egy meztelen kard.

– Hol van az udvar? – rivaltam.

– Szir, a hölgyekkel és a hadsereggel Flandriában van – felelték szertartásosan.

– Utrecht ostroma! – és körülnéztem, hogy lovat találjak. Keskeny hintó gördült elém, ide-oda ringva a széles børszíjjakon, a kocsi-fal csontalapjára halványkék jelenetek voltak festve Ámor életéből. Benéztem a hullámos szélű ablakon. Két rettentő öreg asszonyt láttam benn, tornyos frizurával és észbontó dekoltázsban. Intettek. Kinyitottam az ajtót és barátságosan beszéltem.

– A legnagyobb zavarban vagyok, hölgyeim. Madame, Ön Zágoni Erzsébet nagyanyja, megismerem e remek hajtorony alatt is. De szép szomszédnőjéről nem ír Saint-Simon.

– Ön figyelmetlenül olvas, édes fiam, – felelte az ismeretlen s az anyám hangjára ismertem az első szekunda után – én az Ursinsi hercegnő mamája vagyok. Jöjjön velünk táborba.

Rövid utazás után egy dombtetőre értünk. Madame megkopogtatta a térdemet és figyelmeztetett, hogy szálljak ki. A kocsi nyomban eltűnt és a megnőtt nyári ég alatt megláttam a tábor és Utrecht fekete falait. A dárdák, arkvebuzok és habzó zászlók között futárok vágattak és az ég alján óriási fehér ló haldokolt vérében ázva, mint a barokk csataképeken. A király fehér sátora egy magaslaton állt, barna-foltú lovak topogtak körülötte és a címeres zászlók alatt rám dermedtek a kürtök.

Lajos Erzsébettel a sátor előtt állt, a sebesült Condénak megengedte, hogy a nagy dobra üljön. Arrébb az apám állt és holland postagalambokra lövöldözött.

– Bocsáss meg, Virgil – szólt a király nyájasan – és lásd be végül, hogy Erzsébethez jobban illik ez a hadsereg, mint titokzatos külföldi utazásaid. – Mondta, de én olyan kitartással néztem Erzsébetet, hogy a tábor lassan elhomályosult, fehér plafon lebegett felettem és a sarokból egy hideg kályha úszott felém. *Álmodni*, gon-

doltam kétségbeesett erőfeszítéssel és megszólaltam jó hangosan, hogy a hölgyek is hallják:

– Lajos, nekem fogod köszönni Utrecht kulcsát!

Erre a hangra hangok feleltek, finom moraj: a sereg felébredt a képszerű varázslat alól. Erzsébet egy távoli zászlóra mutatott: nézd csak Bethlen hattyús lobogóját, kiáltotta és már kaptam is a kardom után. Lefutottam a dombról és versenyt futott velem sok régi arc, egykori osztálytársaim a vallásóráról rövid nadrágban, csipkés kézelővel. Induljon a hattyús lobogó! – kiáltottam. A kürtök az ég felé fordultak és a francia hadsereg Utrechtre sodort. Így kezdődött el a csata. A holland sereg egy bonyolult algebrapéldához hasonlított, nehezen gördült, felém fordítva összes dárdáját. Végre a falhoz jutottunk, a jobb szárny már rajta is volt. Borzalmas csönd volt, csak egy ideges herceg lármázott, elveszett parókája után kiabált. Vastag lándzsa szaladt a mellemnek, elszedültem, kimondhatatlanul mély zuhanást éreztem, valami gyötrelmes elfordulást és egymásra torlaszolt párnákat a fejem alatt, azután felriadtam s láttam, hogy veszélyben vagyunk. A francia katonák egy tépett gyomrú szarvast üldöztek a holland hadsereg körül. Condé káromkodott, vértől lucskosan. Melléje ugrottam, a kezéből kicsavartam a marsall-botot, megforgattam a fejem felett és behajítottam a hollandok sorába. Hajrá! Mutattam az elmerült botra, az ellenség szívében keressétek Franciaország dicsőségét! Ezzel a kiáltással eldőlt a csata. A katonák úgy vetették magukat az elmerülő bot után, mint a vizsla a vízbe hulló vadkacsára. Nagy torlódás támadt, valami furcsa zajt hallottam és egyszerre a kezemben szorongattam a visszaszerzett botot. Ingujban voltam, hideg vér permetezett rám, hidegen és lassan folyt le a combomon. Utrecht elesett.

Zágoni Erzsébet a király oldalán fogadta a város és a győzelmes zászlók hódolatát. Jött a hattyús lobogó is, mellette lépdeltem az apámmal együtt. Erzsébet fekete álarcot tartott a kezében. Két éve őrzöm ezt a selyem álarcot a könyvszekrényem titkos szögletében, Dante három könyvére helyezve, mintha Beatrice elfutó ujjnyomát őrizném rajtuk. Ez az álarc rejtette szeliden Erzsébetet, amikor a Balaton balladás tündérének öltözve táncolt valami bús és emlékező táncot az ősz-öreg rajnai vízi királlyal, aki én voltam. Akkoriban így táncoltunk nyugodt mosollyal a nyugodt álarc s a fehér szakáll alatt egy megmásíthatatlan családi akarat felé, amit azóta semmivé tett a történelem és XIV. Lajos. Büszkén léptem eléje és vártam a királyi szót.

– Derék fiú vagy, Virgil – mondta Lajos és csipkés zsebéből egy nagy aranyos kulcsot húzott ki. – Emlékl nekem adom Utrecht kulcsát.

– Szír, a Deákok valamikor nagy urat szolgáltak, az erdélyi fejedelmet és mindig urak is maradtak. Cserében a kulcsért, nekem adom Franciaország marsallbotját, amit Condé hercege elvesztett – szoltam, földig alázva a franciát.

Most valami rejtelmes, álombeli csönd jött a mezőről, a tábor eltűnt, csak két ember állt előttem.

– Deák Virgil, – bűgött fel Zágoni Erzsébet szerelmesen – derék katona vagy. Te légy ezután a nehézsorsú Erdély fejedelme. Így akarja Franciaország királya. – És Lajos ismételte:

– Te vagy Erdélyország fejedelme.

*

Oláh síp szolt a Feleki tetőn, sípja régi babonáknak és a hold megbékülve sétált az alvó Kolozsvárban. Csak a sárkány keskeny feje nyúlt szilajon az ég felé Szent György iszonyú lándzsája alól. A temető panaszosan nézett le a városra és a városból megalázott tornyok néztek vissza rá. Talán a Szamos is zűgött a gátnál. Holdfényes volt a Farkas-utca, ezüstben áztak az iskolák, a címerek és a magas tetők. A szigorú arcú utca mélyén egy prédikátor suhant talárosan, aki a falak tövében birkózni készült a gyémánszemű katolikus Istennel. A kicsi óratorony mogorván maga elé verte az időt. Nyújtott nyakkal lépdelt a lovam, hosszúra eresztett kantáron, meglazult nyereg alatt. Az apám puskával és Utrecht aranykulcsával követte fejedelmi fiát.

– Itt bicskáztuk a pápistákat – morogta maga elé – a történelmi lecke után.

Hirtelen a régi Nemzeti Színház mögül, a fák alól egy keskeny vállú férfi lépett elé.

– Jó estét nagyságos fejedelem – mondta sóhajtvá, – régóta várunk.

Egykori énektanárom volt, aki elesett a háborúban. Botfűlű fiú voltam és az igazgató ráüzent, hogy engem ki kell állítani az éneklésből, mert rontom az áhitatot. A tanár kiállított, de amikor a zsoldárra felálló osztály arcélén némán és keserű könnyel bámultam a falon Izabella királyné képére, aki az őszi dombokról Erdélytől búcsúzik, a vékony fiatalember könnyes szemmel nézett rám. Akkor titokzatosan összenéztünk, mint egy jegyespár a tömegben, mert Dávid király szenvedését csak mi követtük könnyekkel nyomon.

– Fiam, most senki sem tilt el az énekléstől. Emlékszel-e arra, a dalra, amit az első osztálynak tanítottam?

– Emlékszem, tanár úr.

Megfogta a kantárt és hajadonfőnt elindult előttem. Halkan dúdoltuk:

Szép Erdély barnafürtű
Leánya, hú anyám,
Tekints az égi laktól
Még egyszer vissza rám.

Itt elhagyott hazádon
Pusztulat átka leng;

Erdély ledőlt s fölötte
Fiad keserve zeng.

A hold egykedvűen sütött a fiatal fejedelemre, aki csupa fény volt. Mert az, akit az ég a nép élére szólít:
vérből való, mint maga a szegény nép és mégis csupa fényből való, mint az, aki küldte.

(Budapest, 1928.)

Szabó László

REGGELI KESERŰSÉG

Az óra áll, de bizton itt a reggel
Az átkozott és megvert nép felébred
S a hátsó lépcsőn bárgyú, bús szemekkel
Cszozognak már a nagycsontú cselédek.

A furcsa utcazaj felkúszik hozzám:
Lent ordítóva, kapkodó karokkal
Rohannak át az álmos utca hosszán
A rikkancsok a reggeli lapokkal.

Szenzáció! Gyilkosság, vagy beomlott
Egy bánya s hetven bányászt nem találnak!
Ó zengő borzalom! elébed omlok
Vak hirdetője rémülő halálnak!

Kitágult messzeség! közel és távol
Új rémület s új kín, mely most történik:
Az utcasarkon épp halálra gázol
A villamos egy botorkáló nénit.

A föld megindul, népek porladoznak,
Tűzhányók égnek, s Nápoly látatenger,
Erős királyok, s trónok omladoznak
És arcra bukva sírdogál az ember:

Csak néhány óra, s lent már ordítazzák
A déli és az esteli rikkancsok,
Mert szárnyon jár a borzalom, meghozzák
A rádiók, a drótok és visszhangok.

Míg fekszem itt, zsaluk mögé bezártan,
Hol éjszakát idéztem készakartan,
Hová magam örökre már bezártam,
S a messzeségtől lelkem eltakartam.

(Budapest)

Horváth Béla

DAL VÁGYAK GYÖTRELEMÉJÉN

Mária! Álmokon áldott
Életnek drága virága!
Hallgass ma, kedves, e csendes
Bánatnak méla szavára!

Most nyitnak a kertek ... Az élet
Láza lobog fel az éjben,
Álnokok máma az álmok
Álmodók szende szívében.

Titkos és mély ez az éjjel,
Láz minden szíven az álom,
Víz ma a sodra robogva
Életen át s a halálon.
Óh, szívem! Néma a harc
Szemben e vad robogással
– S mi porba tiporva zokog ma:
Gyenge hang itt ez a lágy dal.

Gyenge e hang, amikor vak
Vágy paripái dobogak
S felsír a szíveket ejtőn
Vad muzsikája a holdnak.

Ezen a gyötreleméjen,
Láznak gyötreleméjén
Halott virág a reménység
Szívemen s holt vagyok én, én.

Halott virágok a vágyak,
Halott szerelmek az éjek, –
Mária! Álmokon áldott
Mélytűzű, éjszemű élet.

Hasztalan hí ma e csendes
Bánatnak méla danája,
Elragad tőlem a lázak,
Vad vágyak vak paripája.

Visz, tovaűz, tovahajtja
Vére veszett-tűzű lángja,
Engem a porba tiporva
Sebez patája halálra.

Téged csak visz, tovavisz,
Kit éget e vaktűzű láz
S kit holtan a földre, a porba
A terhét elunva leráz.

Porból is sír ez az ének,
Mária! Vissza a porba,
Holt, aki hallja, – ha hallja,
Holt, aki – hallga, – dalolja:

Mária! Hajdani élet
Hajdani drága virága!
Felelsz-e kedves e csendes
Bánatnak méla szavára?

Síron túl szólj valahára!

ÉN, ADY ENDRE*

Bátran azt is mondhatná: én vagyok ez, Ady Endre. Pimasz, szép arc. Tessék csak megnézni egy-két Ady-fényképet, Ady szép, gögös, kötekedő, mindenkin átnéző arcát. Látszik, hogy *akar*, Milyen pompás (önfelelt vagy félig tudatos) önvallomás! Egy tucat versét idézhetnők, melyekben Ady, a Szent Lehetetlenség kapuinak döngetője, akar akarni, miközben akarása gyáván a vágyba hal, búsan lekönyöklő, ernyedtt hangulatban. Most sírni, nyögni nem merek én – mondja A *Gare de l'Est-en* első strófájában önmagáról. Nyög, sír – mondja az ő pimasz és széparcú fajtájáról. Ugyanaz a két gyilkos szókép jut mindkettőjüknek. S mennyire jellemző ez a két szó Adyra is, az ő nyögösségére; képzelődésére, egész eseménytelen, céltalannak hitt életére. Ady olykor utálja, néha szereti fajtát, akárcsak önmagát. A szélsőségek, a nagy szeretet, a nagy gyűlölet poétája nem is tudna mást. S amikor felveti a kérdést, hogy van-e fájának eredetisége, létjogosultsága, tulajdonképpen önmaga sorsa felől kérdezősködik ez a „fajából kinőtt“ magyar. Azt mondja magáról, hogy példája a mi szép, koldus, úri fajunknak. Több ő: hasonmása, egy vele. Ha róla beszél, önmaga szépségét s rútságát rakja rá, a maga ruhatárából öltözteti önmagává.

A *Margita élni akar* c. lírai regényében is fest egy portrét Magyarországról. S ne higyük; hogy egy hajszállal is reálisabban cselekszi ezt, mint az előbbiben.

Egy házassággal rontott szerelem,
Sőt sok szerelem és sok házassággal:
Ez Magyarország fonnyadt élete,
Szerelem, melyből soha ki nem lábál.
Magát-átadó, dacos-gyöngé mód,
S hisztériás nagy elhelyezetlenség:
Akármennyit is gondolkozom rajta:
Asszony-karakter ez a magyar fajta ...

Ne vitassuk, hogy mennyire találó ez a jellemzés. Inkább azt nézzük, hogy az első sor után mennyire Ady-vonásokból telnek ki a magyarság hibái. Sok szerelem, fonnyadt élet (Ady nagy érzékisége, jobban mondva: érzékiségvágya, melyet töredék-eposzában triviális képpel élete központiségének nevez; „beteg, fonnyadt derekam“ mondja magáról *Az Ős Kaján*-ban). Magát-átadó, dacos-gyöngé mód. Micsoda pompás önjellemzés! Mennyire ismeri magát ez az Ady, s mennyire híven rajzolja magát akkor is, ha fajtát kell jellemeznie. Hisztériás elhelyezetlenségét minden idegszálában érzi, s hogy asszonykarakter, még a Három Holló verebei is csiripelik.

Tragikomikus jelenség ez Adynál. Fajtáját akarja jellemezni s öntudatlanul önmagát jellemzi. Tudta-e, érezte-e ezt? Bajosan. Helyes-e ez a kép? Egy nemzet sokkal szövevényesebb összetételű, ezeréves arcával, hogysen valaki lefesthesse. Egy eposz s mérföldes vászon sem elég hozzá. Ady meglátta fájának néhány jellemző vonását s önmaga lelkének tükrében látta meg. Ez a fény igen: fontos az Ady hazafiságának megítélésénél. A költő rokonszenvenné válik, elnézzük túlzásait, megértjük egyoldalúságát. Megbocsájtjuk, hogy saját sorsa vígasztalanságáért hazájának is vígasztalan képét rajzolta s szeretjük érte, hogy egyéni becsvágyának végtelen magasába emeli hazáját is. Ady hazájának ugyanolyan életfunkciók, ugyanolyan hangulati lehetőségek jutnak, mint Adynak. Ugyanaz az átok veri s ugyanaz a rendkívüliség emeli, mint a gyermekien önző s mindenben magát kereső és látó poétát. Nekünk Mohács kell – mondja Ady a magyarságról. Nekem maradjon háborúság – mondja önmagáról. Magyarország Halál-tó? Óh, Adyban is valami rendkívülien különös fajtája van meg a rosszaságnak: ő a legrosszabb, a legátkosabb, stb. Ha Ady azt mondja magáról, hogy nagyobb önmagánál is, fájának sem jut kisebb dicséret: a legpoétább nemzet, stb.

Ismételjük azokat a kérdéseket, melyeket Ady, komoly költői bemutatkozásakor, önmagának szegzett: Ki vagyok? Ki jött el a magyar faluból? Ki búcsúzik Siker asszonytól? Ki énekel a porban? Ki nem való a Tiszapartjára? Ki az, akinek lelkét kipányválták? S feleljünk rá úgy, ahogyan Ady lírájából a szimbólum fátylán keresztül sugárzik: *a magyarság*. A magyarság énekel a porban, a magyarság lelkét pányválták ki. A magyart húzza le az iharfa, a magyar teng-leng Kelet és a részvétlen Nyugat között. A magyarság a legtragikusabb és legpoétább faj, minden népnél mélyebbre zuhanó, minden népnél magasabbra lendülő. Mélység és. magasság végleteiben jár ez a nép. Ady a maga sorsán keresztül látta, s jól látta, hiszen egy ő fájával mindvégig.

A költő, az író eszmei életet él s rossz politikus halálig. Azt hiszi, hogy ő, a fellegek hőse, válthatja meg a földönjárók hétköznapi tragédiáit, s neki kell visszazökkentenie a kizökkent világkereket. Ady, mint annyi írónk a huszadik században, a magyar fajok és vallások napi politikájában vérzik el. S míg fejét az egységes nemzeti szellem ábrándképe felé emeli, gyöngé lába unos-untalan megbotlik a társadalmi harc mélyenásott lövészárkaiban. Mít akart Ady? A hagyományból indul ki s attól a nemzetrétegtől, melynek vére, szellemre

* Ötödik közlemény.

sarjadéka volt, több reformot, gyorsabb haladást követel, és sajtóban, kereskedelemben annak az új rendnek mását, mely hatvanhét óta kisebbségből szinte többséggé küzdötte fel magát. Ady seholsem fejezi ki ezt konkrétul, de eszméinek versekbe, prózai cikkeibe olvadt törmelékeiből híven összerakhatjuk e törekvés képét. S ugyan hol hangoztathatja elveit, hol van rá mód, hogy bátor különvéleményét bejelentse? Neki nincsenek birtokai, mint Széchenynek, akinek poéta-mása akart lenni, hogy függetlenül, a magyar hagyomány sáncain belül harcoljon a hagyományért. A XX. század elégedetlen magyarjának egyedüli lehetőség, hogy a hagyomány sáncain kívülre sodródjék, hiszen a jobb oldalon már évtizedek óta nincs lehetősége az erősebb reformnak, sem Eötvös, sem Széchenyi elvei szerint. Poéta-leszármazottjuk számára így készül már a pálya elején a kelepce, melyben magyar reformjának előbb-utóbb kompromittálódnia, vesznie kell. A hagyomány makacs védői irodalomban, politikában egy jogos reform fegyverét érzik mellüknek szegezve, s a reformtól való menekvésnek kapóra jött sok külső körülmény, Ady balszárnai élete, kellemetlen modora, új nyelve, hogy költészetének lényege, honfiai aggodalmának legigazibb tényezői is kompromittálódjanak. Így emelik Ady hibáit költészetének lényegévé, így felejtik s rejtik el, hogy voltaképp ősi magyar hajtás, s így sütik rá a bélyeget, hogy egy más fajnak, más vallásnak pénzért dolgozó csatlósa.

Ady egyenlőséget akar, vallási türelmet, békés barátja akar lenni a zsidóknak, megtelik katolikus szellemmel, csakhogy valami egyetemes magyar igazsághoz jusson, olyanhoz, mely minden fajt, minden vallást betetőz, minden zsidóságnál, minden kereszténységénél fontosabb. Nemzeti egységről álmodik. Erről álmodik minden nagy költő, minden nagy államférfi. Ady élete, költi vallomása sokszor megható, megdöbbentő torzképe ennek a hiú törekvésnek. Ady olyan helyről származik, ahol három templom tornya bámul ki a faluból. Innét vallási türelme, jobban mondva forradalmisága; hiszen egy kisebbség, a protestántizmus gyermeke akarja ezt az egyenlőséget a boldogabb, nagyobb számú katolicizmus fiaival. Innét ered rakonszenve minden kisebbséggel, Adynak, a búsuló szilágysági protestánsnak meggyőződése, hogy „pár százezer eleven, agilis, tanulékony zsidónak beolvadása a tehetséges, de nehézkesebb, lassúbb vérű turáni milliókba olyan vérkeveredést eredményez, amelyből nemcsak a magyarságnak, hanem az egyetemes emberiségnek is haszna lesz“. Milyen kétségbeesett magyar donkihótei szalmaszálbakapaszkodás ez! Ady, a kuruc, az indulatos, sűrűvérű magyar, aki nyolcvanmillió német anyanyelvén osztrák szagot érez, Ady, a szilágysági fi, a katolikus Máriáig bír felszárnalni, hogy minden élet királynőjévé emelje. Ady, a vastagnyakú kálomista, aki saját maradi papját maró gúnyval illeti, ellenszenvvel nézi a németországi protestáns ultramontanizmust, mert ott meg a katolikust hengerelik le. Ady, a tipikus kurtanemes magyar, akit már a patriarkális adomák antiszemitának növesztenek, értelme világánál, emberi logikával kezdet fog a *bélyeges sereg*-gel; mert az idő kovásának érzi. Ady teszi ezt, aki nem szívleli a csuhát s görcsöket kap a bécsi Rotschild-palota előtt. Fajlag, vallásilag határolt magyar még ritkán próbált ennyire egyetemes ölelkezést, vallási, faji kibékülést. Nem ő a hibás, ha ez tragikomikus álom maradt, hanem kora, mely a legvérmesebb kérdésekre ingerli, anélkül, hogy megnyugtató feleletet adna rájuk. S hogy annyifelé hűtlenkedett – „egyiket a másikkal, hiába“, „két pogány közt egy hazáért“ s hogy annyifelé próbálkozott sikertelenül, s ellenmondásokba került vallások és fajok heterogén csoportjai közt, nem jellemtelenség; hanem hasztalan nemzeti egységre törekvés. Ami azután jött, az már csak a magyar valóság sarába zuhanás volt, menthetetlenül.

3. Én és az Isten

Ady hitetlenül hisz Istenben. Azt mondja egyik prózai írásában, hogy azokhoz tartozik, akiknek a vallás vallomástétel. Megvallanak mindent, így könnyítenek magukon. De vannak sokan, akik nem tudnak idáig jutni. Ezek számára tehát egy közös vallást kell csinálni, mert nincs egyéniségük, önállóságuk. Másodkézből kapják Istent s megszabott vallási dogmákban hisznek, felülbírálat nélkül, jámbor szófogadással. Ady nem közülok való. Ő mindent tudni akar, közvetlenül, a maga erejéből, papi közvetítés nélkül akar Istenhez járulni. S be is számol erről az útról. Rögös, kacskaringós út ez. Kétkedő-hívő lelke úgy bukdosik, mint „szamár a jégen“. Mintha örülne Ady, ha ellehet Isten nélkül s elég erős, hogy magában legyen. Merészen áttöri a vallásos költészet hagyományos, szinte műfaji formáit, mint hazafias lírájában is cselekedte, s amint előtte még a legszubjektivebb költők sem tették ennyire. Mindent megmond leplezetlenül. Ez a tény szülője annak a tetszetős felfogásnak, hogy Ady egyetlen vallásos költőnk. Őszintesége dolgában csakugyan az. Híven elmondja élményeit, olyan közvetlenül, mint naplóban szokás. Ezeknek a verseknek sokszor nincsen is nyilvános jellegük, s azt a benyomást keltik, mintha csak véletlenül láttak volna nyomdafestéket. Eddig még nem volt költőnk, aki Istenről annyiszor változtatta volna felfogását a rajongó megalázkodás és a hetyke elfordulás kettős végletében. Ady előttünk hisz és kételkedik s a legfehérebb báránnyelvtől a legsötétebb viharfellegekig minden árnyalat megvan ismételt ezekben a hangulatokban. Mégis: a hit szinte kivétel nála, a kétely, a nyugtatás szinte szabály. A hagyományos vallásos líra éppen megfordítottja az Adyéna: abban a kétely villámai lobognak ritkán, a kételkedő ember csak mint megtért kerül szemünk elé alázatában. Ady őszintesége nagy út élményeiről beszél már addig a stációig is, melynél elődeinek vallásos költészete kezdődik: az istentisztelet stációjáig.

Láttuk, mennyire áttör Ady szerelmes és hazafias verseiben *az én* érdekeltsege. Ki vagyok? – kérdi az ifjú

Ady, Isten tudja, hányszor, s egy sereg végletes felelet rá a válasz. Istennel is így van ő. Nem tudja, kinek nevezze, milyennek lássa. Pedig nevezni akarja valakinek, látni akarja valamilyennek. Egész képsorozat vonul el előttünk, csupa pillanatsfelvétel s ezek az egymástól elütő képek hű kópiái Ady lelki hányódásainak. Isten a legfőbb jószág. Isten a rettenetes, könyörtelen, bosszúálló Isten – ime, a két szélsőség s köztük az átmenetek gazdag változata. A hetyke, gógós Ady, akinek nincs szüksége Istenre, mert el lehet nélküle, szinte borsot tör isten orr a alá, fitymálja s komázik vele, mint más a nem sokba vett szomszédjával. Egy jószágos, bohókás nagyapóról szoktak így beszélni vihogó unokák. Aztán másik pillanatban megrándul Ady arcán egy ránc, vége a hetykeségnek, mintha derékban törték volna ketté, s Isten elé zuhan egy jajkiáltással, mint a golyó-találta sas, mely az imént még a napot fitymálta s széllal, viharral dacolt Adynak legszebb vallásos versei ebben a hangulatban fogamzottak:

Oszlik lelkemnek barna gyásza:
Nagy, fehér fényben jön az Isten,
Hogy ellenségim leigázza.
Az arcát még titkolja, rejti,
De Nap-szemét nagy szánalommal
Most már sokszor rajtam felejtí.

És hogyha néha-néha győzők,
Ő járt, az Isten járt előttem,
Kivonta kardját, megelőzött.
Hallom, ahogy lelkemben lépked
S az ő bús „Ádám hogy vagy“-ára
Felelnek hangos szívverések.

Szívemben már őt megtaláltam,
Megtaláltam és megöleltem
S egyek leszünk mi a halálban.

A megtört, megalázkodott, magát megadó Ady vallásos költészete szinte hagyományos csapáson halad. A bűnbánat, a büntudat őszintesége kap meg ezekben, míg a számra nagyobb dacoló, kételkedő versek csupán meglepők, szembekapók, szenzációsak. Költői értékük is mélyen alatta áll hívő verseinek, melyekben hallucináló lelke egész tiszta gyermekkorát felidézi, visszaeszmél első isten-álmaira, mikor még ő diktálta a zsolnárt s a harangkabátos, rorátéra harangozó Öregúrral beszélgetett s érezte az isten-szagot is. Ady titkán marad ebben az alázatos hangulatban, mely elemi erővel „jön rá“, akár a Karácsony ünnepe. Nála mindig ott van, a hit legőszintébb pillanatában is, az újabb elpártolás. Szíve Istenhez vonzza, esze eltaszítja tőle, s Ady holtig küzdökdik szívével, eszével. Ő nem tételes filozófus, neki nincsen rendszere, csak egy megviselt teste, csak hangulata, mely változó, miként a hold.

Ady Istene egyéni Isten. Mit kíván Ady az ő Istenétől? Sok ideig semmit. Fiatalsága ébredő költészetében még csak a hagyományos Isten-költészet hatása alatt ír róla. Isten az első szívveréssel köszönt be hozzá, az első álmatlan éjszakával. Ha a szívverés javul, ha az álmok megjönnek, legalább egy időre, Ady maga is fellélekzik, hetyke úr lesz. Nem sokáig. A szíve egyre gyengébb, éjszakái egyre álmatlanabbak. Nyügös természete egyre idegesebb, rémképeket látóbb. Ady azt kívánja ilyenkor az ő Istenétől, amit háziórvostól szokás. Arra kéri Istent, hogy két gyöngye lába megálljon s szíve ne verje annyira a mellét. Isten küldjön álmot rá, mert éjszakái rettenetes álmatlansággal kínozzák. Csak holnapig bírja ki, erre kéri Istent. S a megszeppent esendő ember jótékonyág álcájába burkoltan sok örömet kér mindenkinek, pénzt, szerelmet, vágyat, hitet. Arra kéri Istent, hogy kerülje őt fölséges, keserves dáridók muzsikája. Szert kér a csömör ellen. S felzokog benne a legkeserűbb gyöttelelem: bénaságtól fél, rokkantságtól. Arra kéri Istent, ne juttassa neki az utcasarki szánalom morzsáit, neki aki pompa-gógben hivalkodott. *A rémület imájá*-ban elgyötört beteg szívének kopácsolása veri fel. Isten mentse meg őt viharos élete következményeitől. Isten olyan hatalmas ilyenkor, hogy rossz helyett jó és új szívet tud adni mindenkinek. De Adynak nemcsak a szíve rossz, hanem a dereka, a vére is, az álma is. Ady azért imádkozik, hogy egész rossz fizikum, melyet az élet tönkretett, megifjodjék Isten kegyelméből.

Ady Istene bajtárs-isten is. A kimérák Istene, ez a Baudelaire – Verlaine – Rictus kedvenc szavával jelölt Isten neki irodalmi, magyar hatalom is. Ő küldte Adyt, hogy a bozótba magyarul törjön be. Ady szinte esztétikai segítséget kér ellenfelei ellen. Ha Isten messzire kilötte nyilát (őt), akkor segítse is, mert a felsülés közös szégyenük volna. Isten a virágok ura, s Ady sok évezredes álomemzedéknek első és utolsó virága. Arra kéri a Virág-Istent, hogy utána csak olcsó ciklámen jöjjön. Ady, aki elesettségének pillanataiban legnagyobb ellenségének lábnyomát is megcsókolná, alázatának bizonyosságául, az első elsőjének sorsát kéri Istenétől.

Ady sokat forgatja a *Bibliát*. Vajjon milyennek látja? Okvetlenül nem történelemnek, hanem

költeménynek, mítosznak, szimbolumnak. A Bibliának szó szerinti értelmezése szerinte: valótlan, ábránd. Ő úgy reálizálja a Biblia fogalmát, hogy költészetnek fogja fel, a legszebbnek, ami valaha emberi nyelven szólt. Jézus élt: ez számára szent elgondolás. Szép volt, hogy virágvasárnapján számárháton ment az Ur. Nála nem az a lényeg, hogy Jézus valóban élt-e, hanem hogy ember-isteni alakja minden korok minden félredobottjának, elhagyottjának, megfeszítettjének halhatatlan, szimbólumává vált. Ady így át tudja hidalni az űrt reális korra s a Biblia kora közt. Kézzel fogható bizonyosságot kereső lelke valószínűvé teszi magának a legendák csodás alakját. Istennel is így van: test nélkül alig látja őt. Megecsik, hogy fogalomnak, láthatatlan hatalomnak képzele, aki ott van *valamiként* minden gondolatnak alján; de tüstént érzi képen él tovább. S Ady is ott ül Isten balján. Balján, ahol megtért kételkedőnek s újra elpártolónak illik ülni. Isten képe változékony, a legkülönösebb vonásai vannak. Harcos isten. Vidám isten. Vigasztalan isten. Tréfás isten. Bosszúálló isten. Igazságot tevő isten. Egyetlen és borzalmas isten. Néha olyan ez az Isten, mint az asszonyok: imádatja nagyszerű lényét, de elszalad, nehogy megértsék.

Hány meg hány formában látta Istenét a gyermeki Ady! A jelzők, a képek miatt, melyekkel Isten képét közel akarja hozni magához, sok vád éri. Valóban, itt ő a legegényibb, minden tételes vallás Isten-fogalmától legtávolabbra jutó. Pedig megint csak a Biblia nyelve az, mely nyelvét a mérész képekre ihleti, bátorítja. Nézzük, hogyan jut el Ady egy *profán* Isten-képhez. *Jób könyve* kedves olvasmánya, jeligit is választ belőle verse fölé. Isten a nagy cethalhoz hozza elő az ő nagy hatalmának bizonyosságául a kesergő Jób előtt, s a negyvenegyedik rész magáról a cethalról beszél. „Az ő fuvallásakor fénylik az ő világos szeme, és az ő szemének fénye, mint a hajnalnak szemehéja. Az ő szobájából mintegy szövétneknek jönnek ki, és tüzes szikrák omlanak ki ... Az ő nagyságos erejétől félnek még az erős emberek is, és ijedtekben magokat megvesztegetik ...“ Ime, képek sorozata, melyek új képekké születnek s szétáradnak Ady verseiben. A cethal, melyet Isten az ő hatalma jelképének nevez, Adynál magának Istennek szimbólumává válik. S egy egész képsorozat támad fantáziájában, hasonló módon, hasonló forrásból: Mária, mennyei paripa, Mária, a nagy, fehér jégtorony, Mária, a zászlóknak szent zászlója, stb. Ady különös kapcsolatokat vesz át a Biblia nyelvéből s átviszi másnemű verseibe is. A bibliai cethal *nagyságos ereje* egy szocialista versében bukkan fel újra, eredeti vonatkozása nélkül. A *dübörgő ezrekhez* szól ez a vers, a költő küldi a „frigylárával“ együtt s azt mondta, hogy bennük *nagyságos erők* várnak. Ime, mily messzire kiönt az ódon zamatú, bibliai nyelv Ady költészetében.

Térjünk vissza még egy pillanatra Ady tamáskodásához. Nem hisz a dogmákban, de valószínűvé képzele őket. Hogyan látja meg Jézust? A legendát, melyet emberek alkottak róla, csalárdnak. De Jézust, magát: a legistenibb, legemberibb megnyilatkozásnak. Ady Jézust is a maga képzeletével látja, nem is láthatja másként. Ez az elképzelés önmaga testének, lelkének, egész földi sorsának eszményített röntgenképe. Jézus minden nagy és elgázolt gondolatnak, minden szépségek, jóságok szimbóluma. A mártírok, a megnemértettek lelkében van egy kis szikra az ő lelkéből. Ady, a mártír, a meg nem értett, a megkínzott és sokat szenvedett költő a maga sorsát végteleníti Jézus alakjává. Ady örök gyermek, nagyon nagy költőnek hiszi magát; az öregek, akiket keserű dühvel agg rozmárnak csúfol, az értelmetlenség, a zavarosság bélyegét sütik rá. Mennyire ott bujkál ez a tragikus és romantikusan kirajzolt Ady-sors abban a portréban, melyet a költő Jézusról rajzol!

Költők költője, gyermek halálig,
Ha körülfogtak bitóbánatok,
Drága, isteni együgyűséged
Csak ennyit szólalt fojott sírással:
Harmadnap föltámadok.

Néped nem volt s papi-fejedelmek
Mégis aggódtak, hogy majd mit mivel
Egy zavaros beszéded visszhangja
Már gyűlő seregével Igédnek
S nagyra-nőtt szíveivel.

Minden költők közül te kaptad
Keresztek és bitók legjobbbitát,
Mert minden költők költője voltál,
Kiben istenien oldódtak meg
Legemberibb, legalázóbb igák ...

Vajjon szentségtelen dolog-e, avagy oktalan káprázat, ha Ady minden vesztes-hőisében, legyen az a Hortobágy poétája, Szent Margit, a befalazott diák, a magyar faj, vagy Jézus Krisztus, sorra megvillan egy-egy jellegzetes Ady-vonás, testi avagy lelki, az ő egyedüli, különös énjének jegyében?

Ady ciklusokba foglalta három nagy motívumát. De olyanok ezek a ciklusok, mint a szűk váza, melyben nem fér meg a dúsan kihajtott viráglomb. Isten verseiből is kimaradt egy sereg bűnbánó vers, holott Ady emberi,

szinte ősemberi Isten-fogalmánál fogva kétszeresen oda tartoznak. Ady, a bűnbánó, hétköznapi ruhában hanyatlik Istenéhez, nem ünnepi orgonazúgás közt, s nem a templomban keresi fel, hanem egyedül, négy szemközt. A vallomás, a megtérés, a megalázkodás még tart, ha Isten névleg nincs is jelen. Ady nemcsak Istenéhez, hanem önmagához is hanyatló árnyék. S itt újra eljutottunk szerelmes verseinek egyik csoportjához. Ott az egészség után vágyik s beteg teste-lelke megfürdik a mások boldog szerelmében. Itt, a vallásos versek legelső rétegében, meaculpázás folyik, az eljátszott öregség, az elszűnt ifjúság siratása s a legmélyesébb önvád. Szerelmevágy és önvád, ez a két nagy Ady-érzés árja túlcsap Ady szerelmi és vallásos költészetén s szinte egyggyé, egy áradattá váltan tajtékozza körül hazafias költészetének fellegvárát. Ady minden vallásos versében van valami, ha nem is profán, de világi hang. Viszont szerelmi költészetéből is átszüremlik a megbánás, a felpanaszlás gyászdala. Isten-versein kívül, melyeket csoportokba foglalt, egy sereg verse jut eszünkbe, melyek közvetlenül e ciklusok végére valók. Ady, aki szerelmi verseiben mások örömeivel telik meg, a sirámok hangjára panasolja el, hogy az egészség hosszú örömeiben neki is lehetett volna része, ha el nem fecsérli magától. A paraszt zsályaként elaludt s bús krizantém-fürttel ébredt magyar, az úri Ősz kengyelfutó gyermeke leveszi úri süvegét a paraszt nyár előtt. Akáresak élete szenvedőbb napjaiban a Krisztus-kereszt láttán, mit egykor, húsz évvel előbb, fiatal hetykeséggel elmulasztott. Ez a szép, ős paraszt nem őt szereti: boldog, erős emberek a nyár fiai.

Nyomorék s cifra napjaim
Uri s őszi nyomába jár
Egy szép paraszt, egy ős paraszt:
A nyár, a lomha Nyár.

Boldog, aki az ő fia,
Boldog, akit a Nyár szeret.
Boldogak a Nyár fiai,
Az erős emberek.

Boldog, aki az ő fia,
Boldog, kit az élet maraszt,
Boldog aki vígan kaszál.
Boldog, aki paraszt.

A Nyár, a Nyár legjobb apa,
Oszítja a békét és erőt,
Leveszem úri süvegem
A paraszt Nyár előtt.

A Nyár, a Nyár nem álmodik,
Kaszál, dalol és nem rohan,
Erősen, biztosan arat,
Forrón és boldogan.

Én, úri Ősznek gyermeke,
Kengyelfutó beteg vagyok:
Elöttem Tél, nyomomba Nyár
S Tavaszkor meghalok.

Rámlép a Nyár győzelmesen
S szól lomhán, vígan könnyedén:
Az én gyermekem volt ez is,
De sietett, szegény.

Ime, Adynak egyik legremekebb bűnbánó verse. Az eljátszott öregséget senki úgy meg nem siratta, mint ő. *Az öreg suhanc vágyakozásá-*ban is ez az elszűnt élet vezekel, hiszen Ady – évei számára – nem volt öreg, csak koravén. Ő nem az érett öregek mélaságával könnyezi meg gyorsröptű életét, mint az aggok Atilla lakomáján, neki az fáj, hogy a vele egykorúak még remélhetnek, boldogok lehetnek, mert hozzá képest erősek és fiatalok még. *A holnaputáni asszonyká-*kat sem az érzéki Ady nézi, hanem az élet bűnbánója, a tékozló fiú. Halott, szomjas vággyal, sírva néz a kis kisasszonykák ellebegő, drága, friss teste után s a szerelem, a tisztaság, az első ábránd úgy jár lelkében, mint késett ibolyák fölött júniusban a nyár heve. *A kis fiú,* aki ellátogat hozzá ifjúságából, a *Kalota*-parti egészség, melynek láttán úgy emelkedik a csüggedt Ady, mint napsugár érintésére a hervadó virág: mind-mind bepillantás az ő hetedik szobájába, hol a legtisztább ágy vetetlenül áll. A kis fiú, ő

maga, egykor ártatlan és tiszta, holtan is eljár hozzá régmúlt időkből. Édes kölyök ez: beteg, merengő. Körüllengi őt s lágyan babrálja ágját. Nézi, nézi csodálva vénülő arcát s könnyet ejt szemére. Ady elnyűtten, megsárgulva, visszavágyik falujába, mely kegyelmesen várja s bűneit elfelejti.

S mint kit az édes anyja vert meg,
Kisírt, szegény, elfáradt gyermek
Ugy alszom el örökre.

Méhesről álmodik, falu csöndjéről, szagos virágokról, boldog, hosszú öregségről. Páris helyett, Élet helyett falu csöndje borulna rá, nagyapa lenne, ókularés, karosszékben üldögélő, csillagokat néző, s békés lelkéből bátor, tiszta, szűz, erős, földszagú gondolatok szállanának. *A Mulandóság* fia egykori mását, *a Maradandóság-város* fiát keresi: az tud aludni éjjel, a meghalt fantóm-kamasz, egykori egészséges önmaga. Világi, hétköznapi versek ezek s mégis, mintha harangok távoli hangjai csendülnének belőlük. Mintha a prédikátor könyvéből vett idézett szavai zsonganának bennük: „Örvendezz, ifjú; a te ifjúságodban és vidámítson meg tégedet a te szíved a te ifjúságodnak idejében és járj a te szívednek útáiban és szemednek látásaiban: de megtudjad, hogy mindezekért az Isten tégedet ítéltre vonson”. Ady egy pillanatra sem kerülte el ezt az ítéletet s az ítélszék ott állt benne, a szívében. Ime az istentagadó Ady. Olyan ő, mint a Gárdonyi hat bölcse, akik a hullámokon, csolnakukban istent tagadják. Aztán megreccsen a csónak s felkiált mind a hat: „Jaj, Istenem!”

Protestáns-e Ady? Milyen meddő kérdés! Költészetében ott bujkál a protestáns zsoldárok különös ritmusa s igéi valóban protestáns hangsúllyal „bővek, zengők, nagyok”. De hogy Ady vallása protestáns volna? Ady végletes hívése, hitetlensége örök emberi vonás. Isten-ábrázolása? Ady-specialitás. Ne hasonlítsuk össze vallás-alapítókkal, vallási mitoszokkal, rendszerekkel. Szülőföldjének, származásának emlékei, vallása benne van művében, része annak, de rengeteg más elemmel vegyülten, egy ritka lelki fejlődés folyamában, a paraszt zsálya és a krizanténium csodás keveredésében. S ez a szülőföldi örökség, ez a mesekincs, mely az Értől az Óceánig jutott, úgy csillan élénk művéből, mint a Nibelungok kincse a Rajna hullámaiból.

Ady hosszas bolyongás után, a maga esze és szíve szerint jutott el Istenéhez, de sohasem véglegesen. Minden hitványságát s minden alázatát híven feltárja előttünk. Hogy ebben mennyi a póz, a túlzás? Ki tudja megmondani. De vajjon nincs-e póz, alakoskodás mindnyájunkban? S vajjon, ha elhallgatjuk azt, amit Ady megvallott, jobbak vagyunk-e? Természetes, hogy az én-nek leplezetlen bemutatását vallás, esztétika, erkölccstan egyformán rossz szemmel nézi. Vallásgyalázást, erkölccstelenséget lát benne. Aki a maga útján jár, már távolodik a közös vallási eszménytől. Ady Isten-költészete nem lehet egy gyülekezet hangja. De azért mindnyájunkat gondolkodóba ejt, ha egyedül vagyunk, titkon ajtónkat bezárva. S bár a köteles, eszményi erkölcs nevében tiltakozunk, halkán mégis elismerjük, hogy ezek a kétségek és csunyaságok bennünk is megvannak, csak úgy teszünk, mintha nem volnának. Kegyes hazugság ez s a szépségért való. Ady vallomása kevésbé szép, kellemetlenebb. Ez a vallomás-féle korunk egyik törekvése, szintén erkölcsi elvből, melyet inkább az igazság, mint a szépség ihlet meg. Ez az elv a természettudományokból sarjadt s Ady ösztönösségét is megmozgatta. Ady mindkét arcát megéneklei s egy kissé a mi kettős arcunkat is, melyek közül az egyiket fátyollal takarjuk.

Mindent valló költészetét áttekintve, istenkeresőnek és bűnbánónak érezzük őt, ami a vallásosság fő jegye. Midőn elfordul Istenétől s elborítja a szenny, melyet kora ágyazott neki, megkínzott, megszenvedett alakja még akkor is úgy tűnik fel előttünk, mint Mike's remetéje, aki e szavakkal imádja az ő urát: „Átkozott legyen az Isten!” – s mégis végig tud futni a tengeren.

Szerelem, haza, Isten – ezek főmotívumai Adynak is, holott úgy látszik, mintha csak az Én volna egyetlen motívuma. Ez az én mindig ott van, hogy félreismerhetetlen jegyét nyomja rá mindarra, ami a költőt foglalkoztatja. A legnagyobb lírikusokkal esik ez meg, akik nem a műfajok kitaposott cugoscipőiben járnak, hanem élményt írnak szerelemről, hazáról, istenről. Ady mindhárom motívumában pesszimista költő, a szavak sötét színénél, tragikus súlyánál fogva. Pedig mind a három motívum iránya fölfelé mutat nála, a hervadhatatlan életszerelem patyolat-tisztasága, a magyar faj álmódott megtisztulása s egy végső, diadalmas Isten-hit felé. Ez az elesettségekben vergődő ember mindenütt felvágódik, ha alant hever is: ez lelki ereje, ez költészetének igenlő vonása, optimizmusa. Ez teszi Adyt, a valóság esett harcosát az örök emberi Ideál jegyesévé.

Ady fantáziája: termő fantázia. Olyan világot teremtő, melynek külön törvényei vannak s azok, akik nem ismerik, vagy felületesen ismerik ezeket a törvényeket, nem érthetik meg Ady világát sem.

A táj, hová Ady vezet, tragikus táj. Van napfénye is, de olyan, mintha egy halott mosolya volna. Van öröme is, de olyan, mintha zokogást palástolna. Ady világa: álmovilág. A régi elveszett helyébe alkotta, teremtette magának: Ady világa elégtétel és pihenő a másikkért, melyben csalódott s melynek törvényei szerint nem tudott élni. Testét, lelkét kikezdte a való világ, Ady új testet, lelket épít magának, álmodik magának. Ebbe a másik világba úgy jut el, mint a hipnotizált egy szebb, boldogabb állapotba. Beszélnek Ady szimbolizmusáról s felejtik, hogy elsősorban ő maga szimbólum. Nem az a reális jel, melyen egész sereg mondanivalók irreális fátyla leng, hanem a titokzatosság, jelképeség s mélyére láthatatlanság maga.

Ady tája mesés táj, mesezajlás tája, tündéri táj. Ott lohol Délibáb-ös köd-városban a Hortobágyon. Halálon

innen, életem túl, ködben, homályban a Csókpálota alszik. Ezer szobában ezer fehér, szép asszony várva piheg. Az ájulásig-csók hona ez. Égen, földön sötét sorsok folyói folynak. Csók-csatatérén minden este testetlen, szép lovagok jönnek, összeszedik csók-csatatérnek elhullott bajnokait. A Hóvár-bércek alatt, babona-bércek alatt, holdfényes, nagy erdőn szerelmi patak zuhog le, pallótlán háttal. Tüzes leánycsapat, tüzes legénycsapat vár a két parton. Déli Nap-özönben virágok tereferélnek, röhögő pirosak, epés violások, csillogó fehérek. Rügyező bokrokban csintalan mithológiák rejtőznek. Bencez-nap éjén köd-torony fehérlik s kong sülyedt harangja. Csönd herceg a hátunk mögött s ha visszanezünk vagy felbámulunk a holdra, egy roppanás, egy jajgatás: jó Csönd herceg nagyot lépne és eltiporna. Babonás, gőgös, mohos, elhagyott várban a fehér asszony jár s kinevet az ablakon. A torony hófehéren, aggódva bámul ki faluja nyáráji csöndjéből, Holdvilágos fehér úton patkótlanul ügetnek a Halál-lovak. A temető itt van a közelünkben s nem tudni, mi megyünk-e vagy ő jön felénk. Mohos várakban özvegy legények, vérvevő álom-fickók táncolnak. Koporsó-paripa száguldoz, arany-tollas, arany-boglyas néma madarak húznak s lehullanának, ha egy hangot ejtenének. Lidérc-nyomás alatt feküsznek két hajdani szeretők, a kaszás Halál a násznagyt itten, fekete leples tíz szobán át megy, koporsóban a szerelmesek. A dombkerítéses síkon, volt erdők helyén, hajdani eltévedt lovas vak ügetése hallik. Csupa káprázat. Adynak megnyílik, megszólal az egész természet, Merlinként hallja és érti a virágok sűgását-bűgását, az Avar-domb csak neki zeng, a Nyulak szigete neki vall regék halk éjén s a Duna is csak neki szólal meg. Érzékszervei túlfinomultak, minden jelenséget felfogók. Ady hallja a napsugarak zűgását, látja a szent mennydörgést s a legfőbb hatalom nevének jó ízét érzi a szájában, mint valamikor, gyermek-érzéke az istenszagot érezte. Idő és Tér levetik földi korlátozottságukat, évezredek egymásba folynak, a jelen időtlenné válik, a múlt közelebb gördül évezredek messzeségéből. Ady évezredek óta él, vagy meg sem született, vagy rég meghalt már. A jelen csak azért veszi el aktualitását, hogy háttérrel kapjon, széleset, múltba és jövőbe, a mindenkoriság háttérét. Fogalmak, gondolatok, elképzelések konkrét testet öltének, élők sajátságait öltik magukra, élők, érzéki jelenségek transcendentális ködbe jutnak s így nyernek elevebb értelmet, különös karaktert. Időjárás, évszakok visszakapják ősrégi térbeliségüket. A költő úgy jár az Őszben, mint valami teremben, kimegy belőle, vagy visszatér belé, az Éj is térré válik, hová embereket terelhet az Idő, stb. Az évek a költő háta mögött gyalognak, stb. Csupa mozgalmasság égen, földön, elvont és reális fogalmaknak, távol és közeli dolgoknak vándorútja, öltözet- és karakter-válogatása ez.

Adynak új a nyelve. A költő egyik legnagyobb fegyvere: a jelző. Ady jelzői, egy-egy kép, élnék, ábrázolnak, életet jelentenek. Egyetlen képe gondolat-sorokat támaszt életre bennünk. A legsajátosabb elemeket emeli ki szemlélete tárgyából s hosszú sorát bizza ránk a tovább-gondoláshoz. Nem mond mindent, nem elégít ki teljesen: ez a középszerűség dolga. Ő csak megjelöl, szíven üt, felvillantja a szemünk. Csak egy pár jellemző Ady-jelzőt lássunk: tréfás falevelek; vad, erdő-szakállas, szatir-képű, bús hegyek; paraszt Nyár, úri Ősz; pufók felhők, holnaputáni asszonykák, fagyba-botló, léha hónap, esős, bántó, ködös Május, ájult, szent kikötők, sajtó mező, sebzett vidék (harctér), stb.

Szíve: harangvirág, az ereje: finom remegések, lelke: daloknak szent hegye, gonosz tárnáktól általverten. A havasok üstökét jégsapkás vihar-kölykök hada cibálja. A csaták színhelye: sebzett vidék. A havas: minden kis szél-ficsur bolondja. A jégzajlás: Jégcimbalom zengése, zűgása. A zsidók: Idő kovászai. A tüzes, gyors szívek: tüzes szekerek, melyeken az Ur elviszi, akiket nagyon sújt és szeret. A csók: halál-virág. Az éjszakát láz veri fel, a szivárvány: szín-csoda; felhő-húgai vannak. Az óraütés egész kis dráma keretében történik: vén templomban éjfél bunkózott az éji óra-verő. A fehér lyánynak virág-kezzei vannak, a költőre alázatosság langy esője hull. A Nap: csalfa, a pillanat a legdúsabb. Ady nótái: árva rigók, teste: vitéz, kemény pajtás. Hús csillagok, feledésének úr-palástja, felleg-bölcső, csalódás-kő, az Éjbe nézek bús-utánatok. Uri faját századok kohók edzették. Csupa szín, csupa élet. Az emlék szinte húsz év mélységnyire fekszik megkövült lelkében. Mosolya pajzán király-lyány. A petyhüdt, csúf Béga ...

Vannak versei, melyekben egyetlen névelő sincsen s egyetlen mellékmondat sem. A „mely“ kötőszó Adynál a legkritikább jelenség. Ady sokban igazi falusi, szereti az ikés igét iktelennek ragozni (felöltözök, stb.) s lyányt mond legtöbbször lány helyett, Petőfivel.

(Folyt. köv.)

(Budapest)

Vajthó László

A HALÁL HIMNUSZA

Elmegyek meghalni, mert örök a csend és bizony a Halál
és a perc, az óra állhatatlan.

Elmegyek meghalni; bármerre lépjen lábam

szembeszáll velem az ős-Enyészet
és perbe hí és ölre vár a Vég.

Elmegyek meghalni; minden szerelmem úgyis rettegés,
minden életem úgyis halál
és csók-megvetésem kárhozat.

Elmegyek meghalni, mert mire szült Anyám?
Mi végre emletett gazdag tejével?
Bizony hamu vagyok és a szelek játéka leszek.

Elmegyek meghalni, mert édes most a szám,
de holnap már a titkok keserve lesz benne
és nem lesz bor, mely mámorra bódítsa ...

Elmegyek meghalni ...
lomha őserdők zúgó szavú óriásai között
törpe fűszál vagyok
és gyötrelmes gyöngy naptól részeg
Oceánok mélyén.

Elmegyek meghalni ...
misztikus Vizek zuhogó ömlése énekem
és teljessé lesz a Tenger általam.

Elmegyek meghalni, mert az óra, a perc állhatatlan
és örök a Csend és bizony a Halál.

(Rákospalota)

Alaksza Ambrus

APOTHEÓZIS

Márvány, ha lennék, néma és örök,
mit durván tör, zúz alkotás haragja,
szikrázva hívnám lelke mesterét,
hogyan drága arcod húsból faragja.

Aranysugár, ha lennék felhő nyoszolyán,
mit titkos kéz sző hajnal ünnepén,
én dús színekre hullva omlanék s az ég
gyolcsára arcod mását festeném.

Toronyba szöknék, mint a kőhalom
s oltárt ácsolnék ittasult szívemből,
vagy roppant dámot, mit vihar cibál,
míg égi csúcsa ájultan le nem dől

s a dúlt falakról boltozatra hágva,
hol abroncsát a villámok repesztik,
kúsznék előre párkányon, harangon,
a roncs tetőn is túl a nagykeresztig

és elhagynám e földet, mely mulandó
és lélekként suhanva száz alakban
magamba zárva vinnélek, te drága,
hogyan Isten trónusán légy halhatatlan.

(Szeged)

Berczeli Anzelm Károly